

De Länkade Orden

Den digitala arenans dynamik

Maria Mattus

Linköpings universitet
FILOSOFISKA FAKULTETEN

Linköping Studies in Arts and Science No. 425
Linköpings universitet, Institutionen för Tema (Tema Kommunikation)
Linköping 2008

Linköping Studies in Arts and Science * No 425

Vid filosofiska fakulteten vid Linköpings universitet bedrivs forskning och ges forskarutbildning med utgångspunkt från breda problemområden. Forskningen är organiserad i mångvetenskapliga forskningsmiljöer och forskarutbildningen huvudsakligen i forskarskolor. Gemensamt ger de ut serien Linköping Studies in Arts and Science. Denna avhandling kommer från Tema Kommunikation vid Institutionen för Tema.

Distribueras av:
Institutionen för Tema (Tema Kommunikation)
Linköpings universitet
581 83 Linköping

Maria Mattus
De länkade orden
Den digitala arenans dynamik

Upplaga 1:1
ISBN 978-91-7393-954-6
ISSN 0282-9800

© 2008 Maria Mattus och Institutionen för Tema (Tema Kommunikation)
Tryck: LiU-Tryck, Linköping 2008
Utformning och omslag: Maria Mattus 2008

FÖRORD

Hösten 2007 sände svensk television en kanadensisk dokumentär, *Spam*, som beskrev det datorkommunicerande samhällets många (avig-)sidor, bland annat hur katten Colby fick ut en akademisk examen från ett amerikanskt universitet. Fortfarande finns webbsidorna med ansökningsformuläret tillgängliga på Internet, med en ikryssningsruta för doktorsexamen (Ph. D. Degree för \$499)... Varför gå forskarutbildningens långa väg om målet bara hade varit att sätta upp ett examensbevis på väggen? Vägen har varit lång, och blivit extra lång och snårig på grund av dålig hälsa, ändå får jag i slutändan säga – kanske nästan lite förmätet – att avhandlingsarbetet stundtals fungerat som terapi och varit en normaliserande faktor i tillvaron.

Min långa tid som doktorand har på många sätt förändrat förutsättningarna inte bara för mig. Tema Kommunikation som varit min bas vid Linköpings universitet har lagts ner; när jag nu äntligen slutför min avhandling och forskarutbildning sker det paradoxalt nog vid ett tema som inte längre finns. Internet befann sig i en tidig fas, i rena barndomen, när jag startade, och har sedan dess invaderat tillvaron på alla tänkbara (och otänkbara) sätt. Även om avhandlingens grundläggande frågor inte förlorat sin aktualitet så har fenomenet i sig blivit allt svårare att greppa – Internet är som en hal tvål – vilket minskat anspråken på att fånga "helheten".

Under vägen har många människor stöttat och varit delaktiga på olika sätt under olika perioder; en namnlista riskerar olyckligt nog att göra att någon känner sig bortglömd och nedvärderad. Jag hoppas därför att jag på andra sätt kan visa min tacksamhet. Licentiatavhandlingen 2005 blev ett avstamp på vägen och jag vill nämna några som bidragit till den fortsatta färden.

Tack till Martin Kylhammar, Linköpings universitet, som ställt upp och engagerat sig som huvudhandledare sedan Yvonne Wærn pensionerades från Tema Kommunikation – tack till Yvonne för tidigare delaktighet!

Tack till Christina "Thina" Chaib, Högskolan för lärande och kommunikation i Jönköping, som varit biträdande handledare och utgjort ett avgörande och ovärderligt stöd. Genom vår dialog har trådarna vävts samman.

Tack till Torsten Thurén, Stockholm universitet, som var diskutant vid slutseminariet och gav välbehövlig kritik.

Tack till Karin Wennström, Högskolan för lärande och kommunikation i Jönköping, som på ett konstruktivt sätt konfronterade avhandlingens sista studie vid ett seminarium.

Tack till Högskolan för lärande och kommunikation i Jönköping för den miljö, med glasbur och värdefulla medmänniskor, som jag fått vistas i. Jag är tacksam för att vid flera tillfällen fått ha fredagens forskarseminarium som min arena och i dialog med andra fått möjlighet att flytta fram mina positioner.

En lång tid av sjukdom har sugit kraften ur kroppen och omöjliggjort många livsdrömmar – tidvis även drömmen om att kunna avsluta avhandlingen. Kanske finns drivkraften trots allt i att förverkliga det som inte blir riktigt möjligt förrän det verkligen är klart. Det omöjliga öppnar en väg för det möjliga.

Jönköping i februari 2008

Maria Mattus

DEL A:
Introduktion, bakgrund, reflektioner,
metodologiska ansatser, sammanfattning av
studierna samt diskussion

KAPITEL 1 Introduktion	1
Avhandlingens syfte	2
Ett kommunikativt perspektiv	3
Avhandlingens disposition	5
KAPITEL 2 Bakgrund	6
Internet	6
Hypertexten	8
Wikitexten	8
Yttrandefrihet	9
Trovärdighet	11
Forskning om mediers trovärdighet	14
Webbtrovärdighet	15
Att bemöta yttrandefriheten på Internet	16
Källkritiskt eller mediekritiskt förhållningssätt	18
Reglering av Internet	20
KAPITEL 3 Metodologiska ansatser	24
KAPITEL 4 Sammanfattning av studierna	28
Studie 1	28
Studie 2	30
Studie 3	31
Studie 4	33

KAPITEL 5 Reflektioner	35
Sju aspekter på den digitala arenans dynamik	35
Den hypertextuella dialogen	45
Den hypertextuella dialogens olika nivåer	47
Den hypertextuella dialogens nivåer i avhandlingens studier	51
KAPITEL 6 Diskussion	53
Sanning, demokrati och autonomi	54
Vem bestämmer – alla eller ingen?	55
Wikipedia – ett framgångskoncept på Internet	56
En omöjlig dröm	56
Den ansvarstagande navigationsmänniskan	57
SUMMARY IN ENGLISH	59
Referenser	61

Figur och tabeller:

Figur. Huvuddimensioner vid bedömning av trovärdighet.....	13
Tabell 1. Fyra typer av webbtrovärdighet.....	16
Tabell 2. Felaktiga bedömningar.	17
Tabell 3. Mediekritiskt synsätt utifrån fem områden.....	19
Tabell 4. Olika typer av reglermekanismer.	21
Tabell 5. Den hypertextuella dialogens tre nivåer	48

DEL B: De fyra studierna

Studie 1:

The Hypertextual Dialogue between Living History and True History.
Two Perspectives from the World Wide Web on the Holocaust.
Publicerad i Nordicom Review, vol. 21, nr 2, 2000, s. 329-346.
Ingår i licentiatavhandlingen De länkade orden (2005).

Studie 2:

Freedom of Speech on the Internet.
A Media Discourse in Swedish Newspapers.
Ingår i licentiatavhandlingen De länkade orden (2005).

Studie 3:

Finding Credible Information.
A Challenge to Students Writing Academic Essays.
Publicerad i Human IT 9.2 (2007): 1-28.
Tillgänglig på <http://www.hb.se/bhs/ith/2-9/mm.pdf>

Studie 4:

Wikipedia – Free and Reliable?
Aspects of a Collaboratively Shaped Encyclopaedia.
Accepterad för publicering i Nordicom Review.

DEL A

**Introduktion, bakgrund, reflektioner,
metodologiska ansatser, sammanfattning av studierna
samt diskussion**

KAPITEL 1 Introduktion

Vad är det som gör att den ofta så eftersträvansvärda yttrandefriheten, när den nu i så stor utsträckning blivit förverkligad på Internet, ger upphov till så mycket debatt och oro? Internets etablering har på nytt blottlagt djupt rotade föreställningar relaterade till gamla traditioner och fenomen, inte minst frågor i anslutning till yttrandefrihet och trovärdighet. Informationsteknikens snabba utveckling har skapat en mångfaldens digitala arena som tvingar fram reflektioner om vad som får uttryckas, vem som får uttrycka sig, och vem som bär ansvaret för vad som uttrycks.

I grund och botten är yttrandefrihetsproblematiken och oron klassisk. Varje gång nya medier uppträder, och vår kommunikation och informationsförmedling påverkas, blir människor uppenbarligen skeptiska. Vi har sett fenomenet vid etableringen av medier som film, radio och television (Justis- och politidepartementet, 1999, s. 11). När filmen introducerades dämpades oron genom att Svenska biografbyrån 1911 införde filmcensur. Biografbilder som skulle ”kunna verka förråande, upphetsande eller [...] förvillande av rättsbegreppen”¹ fick inte visas. Vuxencensur av offentligt visade filmer kan med dagens tillgänglighet uppfattas som onödigt normerande. Trots detta kommer censurfrågan tillbaka – nu med avseende på Internet. 1997 genomfördes en undersökning² där 70 % av svenskarna påstods vilja ha censur på Internet. Tidningsrubrikerna inspirerade till avhandlingsämnet.

Internet är ett kraftfullt medium – och ett spännande fenomen – som möjliggör olika kommunikationsformer, tillfredsställer olika behov samt erbjuder olika användningsområden. Metaforer och liknelser har underlättat etableringen och trängt in i våra föreställningsvärldar. Bilden av *det globala samhället*³ betonade gränslösheten och de många möjligheterna för kontaktskapande; *de elektroniska motorvägarna* visade hur informationen oavsett avstånd skickades blixtnabbt och kunde

---

¹ Tillgänglig 3 september, 2007, på <http://www.statensbiografbyra.se/hemsida.htm>

² Genomförd av SIFO på uppdrag av Aftonbladet. Publicerad i Aftonbladet 8 april, 1997.

³ Begreppet introducerades av McLuhan redan på 1960-talet (Watson & Hill, 2000).

sammanbinda olika platser; *den digitala marknadsplatsen* utgjorde sinnebilderna för mötesplatsen med utväxling av tankar, idéer och varor; *det digitala/elektroniska biblioteket* underströk mängden tillgänglig information. Internet har på ett ofrånkomligt sätt trängt allt djupare in i våra liv, och när yttrandefrihetsdebatten återuppväcks blir spänningsfälten synliga på nytt. Skepticismen riktad mot Internet – befogad eller obefogad – håller diskussionen om det fria ordets vara eller inte vara vid liv. Tidlösheten gör inte fenomenet mindre intressant och idag kan vi bara spekulera om vad som i framtiden kommer att göra att samma debatt väcks till liv igen, kanske sker det mycket snart.

Den inledande frågan leder i förlängningen in på yttrandefrihetens konsekvenser, bland annat avseende mediets och informationens trovärdighet. Eftersom Internet huserar en blandad skara aktörer bör vi reflektera över vem som bär ansvaret för informationen och för användningen av den – hur långt sträcker sig det egna ansvaret?

Yttrandefrihet och trovärdighet relaterad till Internet kan studeras utifrån oändligt många olika perspektiv. Licentiatavhandlingen *De länkade orden* (Mattus, 2005) utgick från yttrandefrihetens problematik dels ur ett mer traditionellt perspektiv och dels relaterat till Internet. Avsikten var att öka förståelsen för yttrandefrihetens mer principiella, allmänna sida och dess dynamik för att sedan sammanföra tankarna om yttrandefrihet med Internet som fenomen och arena. Centrala begrepp som då lyftes fram var *yttrandefrihet*, *Internet* och *hypertext* – nu även *trovärdighet*.

Avhandlingens syfte

Den här avhandlingens övergripande syfte är att utforska yttrandefrihet och trovärdighet relaterat till Internet. För att synliggöra likheter och olikheter förknippade med Internet som arena, belyses även några av yttrandefrihetens mer allmänna sidor.

De fyra studierna som ingår i arbetet närmar sig på varierande sätt problematiken rörande yttrandefrihet och trovärdighet relaterat till Internet. Varje studie har sin infallsvinkel och därmed också sitt specifika syfte.

Syftet i den första studien är att identifiera någon slags hypertextuell dialog mellan två webbplatser på Internet. Avsikten med detta är att se hur texterna går att relatera till varandra och kan hänföras till samma diskurs, hur innebörden/meningen förändras när ord och textsegment reproduceras och rekontextualiseras, hur aktörerna kan interagera och påverka varandra, samt hur de beskriver sin egen och den andres identitet.

Syftet i den andra studien är att urskilja och undersöka vilka ämnen som tas upp när fyra svenska dagstidningar beskriver innehållet på Internet, vidare att se vad

som gör att dessa ämnen förekommer i mediedebatten – i den mediediskurs som kan relateras till yttrandefrihet och censur på Internet.

Syftet i den tredje studien är att undersöka hur uppsatsskrivande studenter bedömer trovärdighet vid sökandet efter vetenskaplig information i webbaserade miljöer. Avsikten är även att testa en modell för webbtrovärdighet för att se om den kan vara användbar i denna specifika kontext.

Syftet i den fjärde studien är att låta användarnas/bidragsgivarnas intryck och erfarenheter av Wikipedia öka förståelsen för funktionen och dynamiken hos Wikipedia som ett gemensamt skapat wiki-baserat uppslagsverk.

Ett kommunikativt perspektiv

Yttrandefrihet betraktas och studeras här huvudsakligen ur ett kommunikativt perspektiv: Att lämna och ta emot information är kommunikativa handlingar, vidare utgör Internet en arena för kommunikation där kommunikationen sker mellan människor, men är möjliggjord av den digitala teknikens existens. Yttrandefrihet relaterad till Internet är ett komplext fenomen som i denna avhandling undersöks ur några av oändligt många tänkbara infallsvinklar.

*Kommunikation*⁴ kan hänföras till utbytet av information och skapandet av (mer eller mindre) delad förståelse mellan människor. Med teknikens hjälp kan kommunikationen vara medierad, även benämnd indirekt, och ske antingen synkront eller asynkront. Ursprungligen var betydelsen av medierad kommunikation främst förknippad med att transportera människan från ett ställe till ett annat, idag handlar det ofta om supersnabb överföring av tecken och koder, bland annat i digital form.

Grundläggande kommunikativa synsätt beskrivs inom *processskolan* och den *semiotiska skolan*. Det förstnämnda perspektivet framhåller kommunikation som överföring av information eller meddelanden utifrån en monologistisk uppfattning som utgår från att människor agerar, tänker och kommunicerar utifrån stabila kontextuella faktorer och egenskaper. Det andra perspektivet ser kommunikation som skapande och utbyte av betydelser (Fiske, 1997). Kommunikationen kan också liknas vid en *dialog* där kommunikationen är en ”mellanprocess” som utmynnar såväl i delad kunskap som i delad förståelse för det aktuella objektet (Linell, 1998). Både den semiotiska skolan och dialogteorin betonar aktörernas aktiva medverkan och delaktighet vid skapandet av betydelse. Dialogteorin lyfter i större omfattning fram kontextens inverkan på människors kommunikation – meningen är inte förutbestämd utan uppstår eller utvecklas genom kommunikationen. Varje kommu-

---

⁴ Från latinets *communicatio* (ömsesidigt utbyte), *communicare* (göra gemensamt), samt *communis* (gemensam, allmän, offentlig).

nikativ handling är dels situationsspecifik, dels beroende av andra handlingar – ett yttrande utgör en respons på tidigare yttranden, men påverkas även av det svar som förväntas följa. De kommunikativa processer som lyfts fram i det här arbetet beskrivs huvudsakligen utifrån ett dialogtänkande.

Yttrandefriheten – möjligheten att kunna yttra sig – förutsätter ur ett kommunikativt perspektiv att det finns både sändare och mottagare, att någon ger upphov till yttrandet och att någon tar emot det. Om mottagare saknas, eller om ingen lyssnar, får yttrandet eller uttrycket inte någon betydelse oavsett hur högt man ropar eller hur fet stil som används. Att yttrandefriheten förutsätter mottagare kan verka som en truism, men är i praktiken inte lika självklart. Dagens informationsutbud är enormt och många yttranden riskerar att försvinna i mängden utan respons; även om ett yttrande existerar på Internet så är det inte nödvändigtvis ett budskap som når fram. Om sändare saknas, eller om någon form av reglering hindrar närvaron av vissa uttryck eller synsätt, kommer mottagarna antingen att bli utan information eller enbart ha ensidig och tendentiös information att tillgå. Sändare och mottagare behöver inte vara ömsesidigt närvarande, medvetna om varandra eller ens existera i samma tid. De spår som vi lämnar efter oss idag kan – om tillgängligheten inte går förlorad – kommunicera med efterkommande människor i framtiden.

Galtung (1994, s. 72) hävdar att rätten att ta emot och lämna information, ”choice in receiving and expressing information and opinion”, bör räknas som grundläggande mänskliga behov, och alltså är nödvändiga för vår överlevnad. Möjligheter att kommunicera kan tillfredsställa dessa behov genom att vi tillåts fungera både som sändare och mottagare vid interaktionen med andra människor i olika sammanhang.

Yttrandefrihetens två motsatta kommunikativa funktioner, friheten att *lämna* information genom att uttrycka tankar, åsikter och känslor, och friheten att *inhämta* och *ta emot* information, står i fokus. Kommunikationens kvalitet, likväl som yttrandefrihetens värde, ligger i dynamiken mellan de två samspelande sidornas möjlighet till *uttryck* och *intryck*⁵. Rollerna, relaterade till dessa centrala grundläggande funktioner, kan benämnas *sändare* och *mottagare*, *producenter* och *konsumenter*, *kodare* och *avkodare*, samt *författare* och *läsare*. Ur ett mer generellt perspektiv kan en kommunicerande part kallas *aktör*, ett begrepp som även innefattar organisationer, företag, institutioner och myndigheter med flera. Den/dem som står bakom informationen går också att betrakta som en *källa*. I kommunikationsvetenskapliga sammanhang definieras en *källa [source]* som ”an individual, group or institution that originates a message” (Watson & Hill, 2000, s. 295). Benämningen

---

⁵ Engelskans *expression* och *impression* visar med likartad tydlighet dessa två samspelande sidor.

källa står även för ”grunden till ett påstående eller en framställning” och används enligt Nationalencyklopedin⁶ (2007) inom journalistiken och i samhällsdebatten.

Begreppen som avser att beskriva dem som kommunicerar är emellanåt dåligt anpassade för dagens mediesituation. I anslutning till Internet nyttjas bland annat begreppet *användare*; för att definiera engagemanget på arenan särskiljer Wikipedia mellan *aktiva* och *passiva* användare. Castells (2000, s. 375) föreslår *interagerande* och *interagerade* för att beskriva människorna inom multimedia-världen: ”[D]e som har förmåga att välja sina mångfasetterade kommunikationskretsar och de som förses med ett begränsat antal förpacketerade alternativ”.

Avhandlingens disposition

Del A, avhandlingens kappa, har inletts med detta kapitel som presenterat avhandlingens syfte och det kommunikativa perspektivet.

Kapitel 2 är ett bakgrundskapitel som introducerar, begreppslägger och utvecklar tre hörnstenar för avhandlingen, *Internet*, *yttrandefrihet* och *trovärdighet*. Vidare beskrivs, bland annat med stöd i forskning, olika möjliga förhållningssätt till Internets innehåll och struktur, samt hur yttrandefriheten kan regleras.

Kapitel 3 presenterar de metodologiska ansatserna och tar upp studiernas genomförande – hur materialet till respektive studie har samlats in och analyserats.

Kapitel 4 innehåller sammanfattningar på svenska av studierna med betoning på de resultat som framkommit.

Kapitel 5 reflekterar på ett övergripande plan omkring den digitala arenans dynamik och knyter an till studierna. Sju aspekter, som kan bidra till att göra yttrandefriheten på Internet förhållandevis speciell, lyfts fram. Därefter presenteras en egen modell som beskriver karaktären hos *den hypertextuella dialogen* utifrån tre föreslagna nivåer.

Kapitel 6 är det avslutande diskussionskapitlet med resonemang omkring nyhetsmediernas debatt över tid, och den sociala regleringens röster. Wikipedia framhålls som ett exempel för att visa på Internets möjligheter. Avslutningsvis några tankar om användarens förhållningssätt till mångfalden på Internet, samt vilka egenskaper som kan behövas och vara användbara på den digitala arenan.

Sist i del A, en kort sammanfattning av avhandlingen på engelska.

I del B presenteras studierna (studie 1-4) i sin helhet. Samtliga är skrivna på engelska.

---

⁶ Uppslagsord: *källa*.

KAPITEL 2 Bakgrund

Arbetets tre hörnstenar är: *Internet* som här utgör den aktuella arenan, *yttrandefrihet* som är det övergripande fenomen som studeras, samt *trovärdighet* som är en uppfattad, i många sammanhang betydelsefull, kvalitet vid värdering av information.

Här följer ett bakgrundskapitel som avser att presentera de centrala begreppens innebörd, användning och relevans för arbetet, vidare fokuserar kapitlet på hur yttrandefriheten på Internet kan bemötas samt vilka möjligheter till reglering som finns. Vid användningen av datarelaterade termer och begrepp har Svenska data-termgruppens (2005, 2007) rekommendationer varit vägledande.

Internet

Tekniskt sett är *Internet* ett nät av nät där det sammanhållande kittet utgörs av ett standardiserat överföringsprotokoll som möjliggör kommunikation mellan datorer (Mediegrundlagsutredningen, 2001). Internet beskrivs av Castells (2000, s. 350) som ”ryggraden i global datorförmedlad kommunikation”. Jones (1999) framhåller att Internet inte enbart är en teknologi, utan även en motor för socialt utbyte – bortser man från de rent tekniska aspekterna så är närvaron av Internet resultatet av människors föreställningar.

Mediegrundlagsutredningen fastslår att Internet inte är ett nytt medium, utan ”en plattform för tillhandahållande av olika tjänster – både traditionella och nyare” (Mediegrundlagsutredningen, 2001, s. 137). ”Internet kan inte längre betraktas som *en* teknik”, menar Bergström (2006, s. 391), Internet är en digital teknik som innefattar både masskommunikation och personlig kommunikation.

Ett sätt att närma sig Internet som fenomen är att se på vilka användningsområden och aktiviteter som förekommer. Nordicoms Internet barometer (2006) uppger att drygt 60 % av svenskarna (9-79 år) använder Internet en genomsnittlig dag för att e-posta, söka information, läsa dagstidningar, delta i diskussions-/chat-grupper, utträta bankkåren, spela spel, ta del av nyheter i nyhetstjänster, lyssna på

musik, beställa varor eller boka resor, ladda ner musik, ta del av bloggar, läsa populär-/facktidskrifter, lyssna på radio, titta på tv-program, och/eller titta på film. Findahl (2007) tillägger att Internet dessutom har blivit en uppslagsbok, en hjälpreda för att hitta tidtabeller och adresser, samt ett lexikon och språkstöd; för yngre är det främst en källa för musik, film och spel. Enligt Findahl har de som vuxit upp med Internet nu hunnit bli myndiga, och de ”använder Internet till allt”. Huvuddelen av Internets användare beskrivs dock som medelålders ”försiktiga traditionalister” som utnyttjar Internet för e-post och information.

En historisk tillbakablick visar att Internets föregångare, ARPA (Advanced Research Projects Agency), formades av den amerikanska försvarsmakten redan under kalla kriget, initialt med avsikten att skapa ett säkert kommunikationssystem som skulle kunna överleva kärnvapenkrig. Erfarenheterna från projektet låg sedan till grund när fyra amerikanska universitetsdatorer 1969 knöts samman till ett nätverk kallat ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network). 1972 döptes ARPA om till DARPA (Defence Advanced Research Projects Agency Network), och inom ramen för detta projekt skapades det överföringsprotokoll, förkortat TCP/IP (the Transmission Control Protocol/Internet Protocol), som kommit att användas för paketering och överföring av information mellan de sammanlänkade nätverken – protokollet lade grunden för Internet (Castells, 2000; Jones, 1999; Slevin, 2001). Genombrottet utanför universitets- och forskningsvärlden inträffade omkring 1993 (Nationalencyklopedin⁷, 2005).

Slevin (2001) påpekar att det inte enbart är militära och vetenskapliga ansträngningar samt affärsrelaterade aktiviteter som ligger till grund för Internet – uppfinnandet av modemmet, som möjliggjorde användning av det befintliga telefonnätet för informationsutbyte, har haft en avgörande betydelse för utvecklingen.

Internets utveckling åskådliggörs av Castells (2000): På 1980-talet var totalt 25 datornät sammankopplade, och 1995 hade antalet hoplänkade nätverk stigit till 600 miljoner. Internet World Stats (2007) uppger att antalet användare i världen nu överstiger 1,2 miljarder, vilket skulle motsvara närmare 19 % av all befolkning.

Begreppet *Word Wide Web* (WWW), även kallad *webben*, har ibland felaktigt använts synonymt med *Internet*. WWW möjliggör informationsutbyte via Internet, och kan användas både för att ta emot information och för att göra information tillgänglig för andra (Slevin, 2001). Svenska datatermgruppen (2007) framställer WWW som ett system på Internet, eller på ett intranät, som medger att man enkelt kan hämta sammanlänkad information i form av text, bild och ljud. Användandet av hyperlänkar inbäddade i hypertext gör det möjligt att producera webbsidor

---

⁷ Uppslagsord: Internet.

som är tillgängliga från varje nätansluten dator med webbläsare (Slevin, 2001). Castells (2004) beskriver World Wide Web som ett flexibelt nät av nätverk inom Internet där olika aktörer skapar sina egna sidor, och där dessa sidor blir till ett skiftande collage av texter och bilder.

Hypertexten

Internets speciella karaktär kommer av den hypertextuella strukturen som sammanlänkar åtskilda text-, bild- och ljudsegment med varandra. Hypertexten är en icke-sekventiell, eller ickelinjär, text. Hansen (1997, s. 109) beskriver den som: "Indexed words that are linked to graphics, audio, or other words not located in close proximity".

Begreppet *hypertext* myntades av Theodore "Ted" Nelson 1963, men har främst blivit uppmärksammat i samband med Internet. Svedjedal (2004) menar dock att i princip kan alla slags ickesekventiella texter kallas för hypertexter om det föreligger någon form av logisk relation eller konkret förbindelse. Memex, hypertextens föregångare skapad 1945 av Vannevar Bush, byggde på associativ indexering och gav den enskilde användaren, i första hand vetenskapsmannen, möjlighet att koppla verk till varandra (Svedjedal, 2004).

I Internetsammanhang använder Snyder (1997) hypertext för att beteckna både strukturen och innehållet, och menar att hypertexten delvis konstrueras av författaren som skapar länkarna och delvis av läsaren som bestämmer vilka trådar han/hon ska följa. Taylor och Saarinen (1996, ej paginerad) skriver om hypertexten: "In hypertext, all the border guards have been assassinated. The entire world of knowledge becomes a free-trade zone. In this common market currency is current."

Hypertexten kommer att beröras mer ingående i kapitel 5.

Wikitexten

Wikitexten är en utveckling av hypertexten och möjliggör för vem som helst att skapa sidor och länkar. Webbplatsen med wikitext benämns *wiki* – ett begrepp som på hawaiianska betyder "snabb" eller "supersnabb"⁸. Wikin beskrivs som ett utrymme för samarbete [collaborative space], och ett sätt att organisera och sammanlänka kunskap; vidare förklarar Leuf och Cunningham (2001, s. 14) att "[a] wiki is a freely-expandable collection of interlinked Web 'pages', a hypertext system for storing and modifying information – a database, where each page is easily editable by any user". Den första WikiWikiWebbplatsen skapades 1995 med en bakom-

---

⁸ Upphovsmannen Howard G. "Ward" Cunningham hämtade termen *wiki* (egentligen *wiki wiki*) från matarbussarna på Honolulu flygplats.

liggande tanke om att en databas ska vara enkel att skapa och enkel att använda (Leuf & Cunningham, 2001). Idag är Wikipedia Internets största och mest kända wiki. Som wiki-encyklopedi är Wikipedia öppen för alla som vill bidra och fri att använda som informationskälla. Klobas (2006) påpekar att kritik har riktats mot Wikipedias avsaknad av auktoritet och kontroll över uppslagsorden – att de som skriver och redigerar inte alltid har tillräckliga kunskaper i ämnet; å andra sidan speglar Wikipedia användarnas engagemang och bidrar därmed med en unik röst.

Wikin uppmuntrar till samarbete och utbyte av idéer. Eftersom wiki-texter sparas kan tidigare versioner återställas – något som underlättar vid hanteringen av klotter och vandalism. Ständiga omarbetningar resulterar emellertid i en skiftande kvalitet med olika grader av ”färdighet”⁹. Alla intresserade kan inbjudas att delta, eller så inriktar sig wikin enbart på en begränsad skara. Användningsområden finns bland annat inom utbildning och forskning, exempelvis för nätverk av forskare som gemensamt utvecklar projekt, men också i kommersiella sammanhang. Leuf och Cunningham (2001) pekar på att wikin upplevs på olika sätt av de enskilda individerna: som en lärosal, en kunskapsplats eller ett debattforum. Deltagarna i en wiki möter även frågor som berör rättigheter, etik, olika synsätt, överträdelser, missbruk, förändringar, konflikter och samarbete. Dispyter avgörs i regel genom konsensusbeslut och frivilliga anpassningar.

Yttrandefrihet

Yttrandefrihet kan definieras som ”frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor” (Mediegrundlagsutredningen, 2001, s. 90; Nationalencyklopedin¹⁰, 1997/1998). Definitionen betonar sändarperspektivet och utelämnar mottagarens nödvändighet och förutsättningar.

Det näraliggande begreppet *informationsfrihet* lyfter däremot fram mottagarperspektivet genom att beskrivas som ”frihet att inhämta och mottaga upplysningar samt att i övrigt taga del av andras yttranden” (Mediegrundlagsutredningen, 2001, s. 90).

Andra liknande former kan balansera bilden ytterligare: *åsiktsfrihet*, *mötesfrihet*, *demonstrationsfrihet*, *föreningsfrihet*, *tankefrihet*, *samvetsfrihet* och *religionsfrihet*.

Teknikens utveckling har vidgat möjligheterna till upplysning, delaktighet och interaktion: Skrivkonsten lade grunden till en autonom framställning, och boktryckarkonstens uppkomst på 1400-talet ledde till att texter kunde mångfaldigas och spridas – att texten var tryckt bidrog dessutom till en känsla av att texten hade av-

---

⁹ Enligt Wikins filosofi blir texterna aldrig färdiga, det ska alltid finnas en öppenhet som medger omarbetningar och vidare utveckling.

¹⁰ Uppslagsord: yttrandefrihet.

slutats och nått sin fullbordan (Ong, 1991). Den tryckta kulturen betraktades dock som ett tveeggat svärd eftersom den gjorde folk mer upplysta, men också mer kritiska vilket väckte makthavarnas misstro. Under 1500-talet infördes därför både kyrklig och statlig censur, som till stora delar kom att bestå fram till 1700-talets senare hälft då tryckfrihet proklamerades i de fria amerikanska staterna och i den franska revolutionens rättighetsförklaring. Justis- och politidepartementet (1999) påpekar att yttrandefriheten kan betraktas som en förhållandevis modern konstruktion som i ett historiskt perspektiv snarare utgör ett undantag än en regel.

I Sverige infördes tryckfrihet 1766¹¹; som första land i världen gavs grundlagsskydd för att framhålla betydelsen. Tryckfrihetsförordningen var en konsekvens av den politiska utvecklingen och fungerade som ett vapen främst för oppositionen. Med tiden har tryckfrihetsförordningen justerats, men grundprinciperna lever kvar än idag (Mediegrundlagsutredningen, 2001). 1900-talets inskränkningar av yttrandefriheten, exempelvis under den fascistiska perioden i Italien, nazitidens Tyskland och kalla krigets dagar, har aktualiserat behovet av skydd¹². För att värna om yttrandefriheten avseende radio, television, film, video, ljud och digitala medier har yttrandefrihetsgrundlagen¹³ tillkommit 1991 (Strömberg, 1999). Varje svensk medborgare har därmed rätt till att offentligen uttrycka tankar, åsikter och känslor vilket utgör grunden för ett fritt samhällsskick. För den enskilda individen, i rollen som mottagare och konsument, speglas lagstiftningen främst i tillgången och utbudet av medieuttryck; dagens mediesituation har dock givit individen utökade möjligheter att själv uttrycka sig och därmed också fungera som sändare och producent.

De elektroniska mediernas utveckling har bidragit till personuppgiftslagen (PUL), 1998, som avsåg att ge individen utökat skydd i den offentliga sfären. 1999 kom barnpornografilagen som avser att skydda barnen från exploatering, men som samtidigt medför inskränkningar i yttrandefriheten och därför har lyfts ut från tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen (Mediegrundlagsutredningen, 2001). Nya medieformer aktualiserar behovet av mer teknikoberoende grundlagsskydd för yttrandefriheten, men ännu har ingen mer övergripande lösning antagits.

Den filmcensur som infördes i Sverige 1911 fortgår än idag; Statens biografbyrå förhandsgranskar det material som visas offentligt på biograferna

---

¹¹ Redan 1774 utfärdades en ny tryckfrihetsförordning som beskar tryckfriheten (Strömberg, 1999).

¹² 1950 fick tryckfrihetsförordningen förbättrade garantier och klarare systematik, även 1976 har lagen reviderats.

¹³ Enligt Nationalencyklopedin (2005) bygger yttrandefrihetsgrundlagen på samma principer som tryckfrihetsförordningen, exempelvis etableringsfrihet, utgivaransvar, källskydd, censurförbud, särskild brottskatalog och juryrättegång. Uppslagsord: yttrandefrihetsgrundlagen.

(Furhammar, 2001). Inslag på radio och television granskas däremot i efterhand av Granskningsnämnden för radio och TV, och kan fällas för bristande opartiskhet och saklighet (Hadenius & Weibull, 2002). Under 1980-talet pågick debatter om våldsfilmerna på video, men enligt Højdestrand (1997) var beskrivningarna av ”videovåldet” överdrivna och gav snarare upphov till onödig rädsla och oro – reaktioner som kunde jämföras med *moralisk panik*¹⁴. Det som idag försvårar kontrollen är tekniken, internationaliseringen och reklamfinansieringen – filmerna blir idag åtkomliga genom försäljning och uthyrning, på reklamfinansierade satellit- och kabelkanaler samt via Internet (Agebäck, 1996).

Rätten att få tänka fritt och att fritt få kommunicera sina tankar med andra människor finns inskriven i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948 och i FN:s konvention om mänskliga rättigheter från 1966¹⁵ (Förenta nationernas informationskontor för de nordiska länderna; Svenska FN-förbundet). Inspirationen har hämtats bland annat från tidig engelsk, amerikansk och fransk författning¹⁶; behovet av att utforma internationella dokument klargjordes vid 1900-talets världskrig. Kritik har riktats mot de mänskliga rättigheterna; Galtung (1994) menar att de speglar ett västerländskt tänkande och en judisk-kristen kultur som gör anspråk på att vara universell. Med tiden utvecklas dokumenten dock alltmer: ”[A]s the journey progress we all benefit from true universality, from universality as a never-ending process involving all cultures” (ibid., s.154).

Trovärdighet

Internet skapades en gång i en militär miljö som förutsatte korrekt och pålitlig information; likaså för universitetens tidiga nätverk var kvaliteten en självklarhet – vetenskaplig information skulle vara tillförlitlig. Inledningsvis tillskrevs alltså mediet en viss trovärdighet. Nu har mediet i sig inte längre någon trovärdighet, dock kan enskilda aktörer, till exempel välkända universitet och forskningsinstitutioner, uppfattas som trovärdiga och förväntas bidra med tillförlitlig information.

---

¹⁴ Termen *moralisk panik* [*moral panic*], också benämnd *moralpanik*, myntades av Stanley Cohen 1972, och uppkom på 1960-talet efter ungdomsupplopp på brittiska badorter. Tidningarna förstörde upp dessa händelser och skapade en panikartad oro inför nya förvärrade upplopp (Cohen, 2002).

¹⁵ Förklaringen tar upp yttrandefriheten i artikel 19, men även i artikel 18 och 20. Konventionen berör näraliggande friheter i artiklarna 18 till 22. Förklaringen, eller deklarationen, är att betrakta som rekommendationer under det att konventionen är juridiskt bindande för de länder som ratificerat den.

¹⁶ England, 1688: *Declaration of Rights*; USA, 1776: *Declaration of Independence*; Frankrike, 1789: *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*.

Idag aktualiserar Internets många aktörer och stora informationsutbud begrepp som *trovärdighet* och *tillförlitlighet*. *Trovärdig* står för ”som förtjänar tilltro” (Nationalencyklopedin¹⁷, 2007), och går att betrakta som en uppfattad kvalitet eller egenskap. På motsvarande sätt som vi talar om att konsten finns i betraktarens ögon, så är vår uppfattning om trovärdighet resultatet av en ”mellanprocess”, eller möjligtvis av en rad processer.

Tillförlitlig, betyder “som man kan lita på vad gäller sanningshalt, funktionsduglighet eller dylikt”, och är ett näraliggande begrepp som ibland används synonymt med *trovärdig* (Nationalencyklopedin¹⁸, 2007). Dock gör Hedquist (2002) en åtskillnad: *Trovärdigheten*¹⁹ berör relationen mellan två aktörer, det vill säga mottagarens uppfattning om den aktör – person eller organisation – som står bakom texterna eller informationen. *Tillförlitligheten* däremot, hänförs till själva sakinnehållet och inte till de bakomliggande aktörerna.²⁰ Resonemanget indikerar att trovärdighet har med uppfattningen om källans kvalitet att göra och därmed bör anses vara en uppfattad kvalitet, under det att tillförlitlighet betraktas som en inneboende kvalitet.

Flera näraliggande begrepp kan vålla betydelseglidningar och språklig förvirring; semantiskt sett flyter *tillförlitlighet*, *trovärdighet*, *förtroende* och *tillit* in i varandra. Den ordrika engelskans likartade begrepp *reliability*, *credibility*, *believability* och *trustworthiness* möter motsvarande problem. Vetenskaplig forskning använder kvalitetsaspekterna *reliabilitet* och *validitet* – för att beskriva *tillförlitligheten* – närmare bestämt *noggrannheten*, och *giltigheten* hos utförda undersökningar och mätningar. Här kommer svenskans *tillförlitlighet* och *trovärdighet*, samt engelskans motsvarande *reliability* och *credibility* främst att användas.

Engelskans *credibility*, som är ett centralt begrepp i studie 3, härstammar från latinets *credentia* och *credo* med betydelsen ”förtroende”, respektive ”tro”, ”lita på” och ”anförtro” (Nationalencyklopedin²¹, 1997/1998). Socialpsykologin förklarar *credibility* som “the quality of meriting belief or confidence”, och som “the persuasiveness of a person or message source” (Colman, 2002, s. 175). Burgoon, Hunsaker och Dawson (1994, s. 38) har ett kommunikativt perspektiv och ser *credibility* som

---

¹⁷ Uppslagsord: trovärdighet.

¹⁸ Uppslagsord: tillförlitlighet.

¹⁹ Även *förtroende* och *tillit*.

²⁰ Hedquist hänvisar till Arvidson (1977; 1980; 1981) och Hermerén (1978) som diskuterar begreppet tillförlitlighet.

²¹ Uppslagsord: kred*, kreditiv. Formen *creditivus*, med samma etymologi, betyder ”trovärdig”, och ”som man kan lita på”.

“a critical and potent characteristic that a source must possess in order to be an effective persuader”.

Fogg (2003, s. 122) ser *credibility* [*trovärdighet*] som “a perceived quality that has two dimensions: trustworthiness and expertise”. Vid bedömningen av ett objekt, en person eller någon form av information samverkar dimensionerna, och föreställningen om såväl *tillförlitligheten* [*trustworthiness*] som *sakkunskapen* [*expertise*] inverkar (se figur 1). *Tillförlitligheten* berör källans godhet eller moral, alltså hur vi uppfattar källans karaktär eller personlighet; *sakkunskapen* handlar om källans kunskaper, skicklighet och erfarenheter. Faktorer, som pekar på förekomst eller avsaknad av tillförlitlighet, och förekomst eller avsaknad av sakkunskap (exempelvis titlar), värderas och läggs samman för att ge stöd för uppfattningen om trovärdighet. Vanskligt är att kompetenta personer kan vara opålitliga och spela falskt spel, liksom att personer utan formell kompetens kan bidra med korrekt och adekvat information.

FIGUR. Huvuddimensioner vid bedömning av trovärdighet

Figuren från Fogg, 2003, s. 123.

Begreppet *trovärdighet* för tankarna till antikens talekonst. I dagens informations-samhälle har gamla retoriska insikter fått en renässans – att nå fram i mängden, och dessutom vara övertygande, är en utmaning. Aristoteles beskrev retorikens innebörd som ”konsten att vad det än gäller finna det som är bäst ägnat att övertyga” (Hedlund & Johannesson, 1993, s. 13). Retoriken framhöll tre strategier för att övertyga publiken: Att undervisa eller upplysa om fakta och argument (*logos*), att påverka känslorna (*patos*), samt att behaga för att vinna sympati och förtroende (*ethos*) (Burgoon, Hunsaker & Dawson, 1994; Hedlund & Johannesson, 1993; Hedquist, 2002). I avsikt att skapa trovärdighet är *ethos* som uttryck för auktoritet betydelsefullt; Karlberg och Mral (1998, s. 31) skriver att ”[i]bland skulle man nästan kunna tro att ett starkt *ethos* är viktigare än att tala sanning”. Bedömningen av en nyhets trovärdighet grundas på vem som står bakom den, vem som förmedlar den, hur den framförs, av vem, och så vidare. En del källor har etablerat ett förhållandevis starkt *ethos* vilket skapar förväntningar på ett tillförlitligt agerande. Studier av traditionella medier föreslår, enligt Johnson och Kaye (2004), att ju mer

människor förlitar sig på medierna när det gäller nyheter och information, desto mer bedömer man informationen som trovärdig.

Westlund (2006) talar om *medieförtroende* – om hur individer bedömer att de kan lita på mediernas representationer – dels om nyheten/informationen som presenteras uppfattas som viktig och seriös, och dels om mediet har för avsikt att presentera sanningen. Vid avsaknad av egen kunskap och erfarenhet kan starka, självständiga och förtroendeingivande medier fungera som referensmått; bedömningen kan även utgå från intermediala skillnader. Nord (2002) påpekar att användningen av andra medier och den trovärdighet vi tillskriver dessa spelar roll för hur Internet uppfattas. Enligt Mitra (2002, s. 27) skapar Internet ett slags ethos – möjligt att tolka som en cyberrymd där vi lever och talar; Mitra ställer frågan ”Vems röst kan vi lita på?” och pekar på att somliga aktörer anser sig ha en större legitimitet än andra i cyberrymden. Det stora utbudet av röster medverkar till att tilliten till ”dem vi känner (till)” försvinner och vi blir mer utelämnade än tidigare.

Forskning om mediers trovärdighet

Studierna av trovärdighet kan spåras till 1940-talet då forskare såg på hur trovärdigheten hos källan påverkade människor, exempelvis vilka egenskaper som gör att en talare uppfattas som övertygande. Olika nyhetsmedier – dagstidningar, radio och television – hamnade ofta i fokus, och studierna utfördes inte sällan av medierna själva. På senare år har Internet och Internetanvändningen alltmer blivit utgångspunkter för studier av trovärdighet. När Internet etablerades under 1990-talet bedömdes trovärdigheten som låg jämfört med etablerade medier (Johnson & Kaye, 2004). Klein (2002) framhåller att tryckta källor ofta uppfattats som mer korrekta och objektiva än information från Internet.

Bilden som forskningen förmedlar, enligt Johnson och Kaye (2004), är att tunga medieanvändare tillskriver Internet störst trovärdighet, och att omfattande medieanvändning sannolikt är en av de faktorer som indikerar att informationen på Internet uppfattas som trovärdig. Dock upptäckte Johnson och Kaye i sin studie från 2003 att Internetanvändare ofta inte använde traditionella medier i anmärkningsvärt stor utsträckning, vilket innebar att de inte heller var speciellt vana vid att bedöma trovärdigheten hos medier. Vid jämförelser mellan Internetanvändare och icke-användare framkom att de som hämtade nyheter och information från Internet var mer benägna att bedöma mediet som trovärdigt. Senare har bloggarnas trovärdighet hamnat i fokus, och samma kritik som tidigare riktats mot Internet återkommer: ”vem som helst kan skapa en blogg” (Johnson & Kaye, 2004).

Weibull (2001) uppmärksammar att ålder, kön och utbildningsnivå har betydelse för hur nyheter på Internet värderas. Yngre personer och män tillskriver nätyheter större trovärdighet än vad äldre och kvinnor gör; högutbildade är mer kritiskt inställda än lågutbildade. Politiskt sett har de som står mer åt höger större förtroende för nätets nyhetstjänster än vad vänstersympatisörerna har. I en senare studie avseende nyhetsmedier över lag, ser Westlund (2006) inte några större skillnader mellan kvinnors och mäns förtroende för dem. När det gäller nyheter på Internet tycks dock de lågutbildade ha lägst förtroende – troligtvis relaterat till ålder, då äldre svenskar ofta har lägre utbildning och använder Internet i mindre utsträckning.

Användningen av datorer och datorbaserad information har givit upphov till nya forskningsområden; Tseng och Fogg (1999a; 1999b) nämner *datortrovärdighet* [*computer credibility*] och *webbtrovärdighet* [*web credibility*]. Det förstnämnda området berör forskningen om interaktionen mellan människa och dator; det andra, hur människor uppfattar trovärdigheten hos dokument på Internet och i olika databaser. Enligt Tseng och Fogg ökar betydelsen av trovärdighet för datoranvändaren när datorn ska fungera som kunskapskälla, vid behov av instruktioner eller handledning, vid behov av information för beslutsfattande, när datorn används för avrapportering av mätningar och utfört arbete, vid simuleringar, vid framställning av virtuella miljöer, samt när datorn rapporterar om det egna tillståndet.

Klein (2002) presenterar en rad olika kvalitetsdimensioner, huvudsakligen hämtade från 1990-talets forskning om bedömning av datorbaserat material: *accuracy*, *currency*, *objectivity*, *consistency* och *accessibility*.

En forskningsöversikt gjord av Fogg, Lee och Marshall (2002) framhåller att de befintliga studierna av trovärdighet och datorer omfattar sex områden. Dessa kan relateras till: *myten om den trovärdiga datorn* om att människor betraktar datorer som tillförlitliga; *datortrovärdighetens dynamik* om hur trovärdighet kan uppnås, förloras och återfås; *situationella faktorer* som berör hur datoranvändning som kontext inverkar på trovärdigheten; *variabler hos användarna* som påverkar trovärdigheten; *visuell design och trovärdighet* om gränssnittets inverkan; samt *jämförelser av trovärdighet* vid interaktion mellan människor och mellan människa och dator.

Webbtrovärdighet

Stanford universitetet²² har genomfört storskaliga enkätstudier om hur människor uppfattar trovärdigheten hos webbdokument. Deltagarna har besvarat frågor om vad som inverkar på deras bedömning av trovärdighet. Fyra typer av webbtrovärdighet

---

²² Stanford Persuasive Technology Lab.

har identifierats genom forskningen: *Presumed*, *surface*, *reputed* och *earned credibility* (se tabell 1). Bedömningen av trovärdighet sker utifrån relativt ytliga ledtrådar med stöd i intuition och känsla, och/eller på mer djupgående plan grundat på egna eller andras kunskaper och erfarenheter. *Presumed* och *reputed credibility* utgår från andrahandsuppgifter, medan *surface* och *earned credibility* förutsätter egna erfarenheter (Tseng & Fogg, 1999a, 1999b; Fogg, 2003).

TABELL 1. Fyra typer av webbtrovärdighet.

Typ av trovärdighet	<i>Presumed credibility</i>	<i>Reputed credibility</i>	<i>Surface credibility</i>	<i>Earned credibility</i>
<i>Baseras på...</i>	ett allmänt antagande hos användaren.	tredje parts bekräftelser, rapporter, uppgifter.	en ytlig inspektion, och första intrycket.	egna erfarenheter som med tiden utvidgas.

Tabellen från Fogg, 2003, s. 163. Egen översättning till svenska.

Fogg (2003) påpekar att webbdokumentens trovärdighet ökar om det finns koppling till någon igenkänd och respekterad organisation, om en fysisk adress med telefonnummer är nämnd, och/eller om namngivna personer går att kontakta för frågor, kommentarer och klagomål.

Att bemöta yttrandefriheten på Internet

Internet är en smältdegel av åsikter, avsikter och aktörer. Leth och Thurén (2000, s. 12) beskriver Internet som en ”ansamling av information från regeringar, myndigheter, organisationer, akademiska institutioner, privatpersoner, små företag, stora företag, nyhetsmedier, extremgrupper, aktivister, entusiaster, charlataner och hedersmän”.

Den ickehierarkiska uppbyggnaden beskrivs som anarkistisk. Graham (2002) pekar på anarkins två sidor, som å ena sidan innebär frihet, och å andra sidan frånvaro av styrning vilket kan leda till laglöshet. I en minimalt reglerad heterogen miljö riskerar olika värdesystem – juridiska, tekniska, sociala, kulturella med flera – att krocka med varandra.

Internets heterogenitet kan bemötas både med total relativism och med överdriven tilltro (Leth & Thurén, 2002; Sjöstedt & Stenström, 2002). Båda förhållningssätten kan vara förödande – det kan vara lika illa att acceptera ovederhäftig information som att förkasta användbar. Tseng och Fogg (1999a, 1999b; även Fogg, 2003) utgår från *produktens trovärdighet* och *användarens uppfattning om dess*

trovärdighet för att synliggöra de två kardinalfelen vid informationssökning: *Misstänksamhet* [*incredulity error*] och *lättrogenhet* [*gullibility error*] (se tabell 2).

Misstänksamheten medför att vi inte vågar lita på den information som de facto är tillförlitlig, och lättrogenheten gör att vi uppfattar otillförlitlig information som trovärdig. Fogg (2003) anser att lättrogenheten har fått förhållandevis stor uppmärksamhet bland annat i utbildningssammanhang där bibliotekarier och lärare lär informationssökande elever/studenter att vara försiktiga och inte tro på allt de möter.

TABELL 2. Felaktiga bedömningar.

	Produkten uppfattas som trovärdig	Produkten uppfattas som inte trovärdig
Produkten är trovärdig	Välvalt accepterande [appropriate acceptance]	Misstänksamhet [incredulity error]
Produkten är inte trovärdig	Lättrogenhet [gullibility error]	Välvalt förkastande [appropriate rejection]

Tabellen från Fogg, 2003, s. 139; Tseng & Fogg, 1999a, s. 83, 1999b, s. 44.

Egen översättning till svenska.

Gärdenfors (1996, s. 37) påpekar att informationssökandet snarare handlar om att sortera bort irrelevant information än att samla så mycket information som möjligt – "[t]olkningen består i att man sällar i inflödet och bringar det i samklang med sina tidigare erfarenheter och kunskaper". Även om datorer kan medverka vid sökandet av information så är människans semantiska associationsförmåga svår att efterhärma då vi lägger in betydelser, söker efter mönster, och har en avsikt med vårt sökande. Om externt lagrad information ska kunna tillvaratas måste den tolkas, värderas och relateras till annan kunskap.

Vem kan vi lita på? Foucault (1993) talar om den diskursiva makten – att det inom ett specifikt ämne eller område etableras en överenskommelse om vad som gäller och därmed vem som får uttala sig om vad. Denna form av makt uppstår och utövas i samspelet mellan mer eller mindre synliga aktörer. Mitra (2002) berör problematiken ur ett Internetperspektiv och skisserar på två scenarier: Ett pessimistiskt där ingen går att lita på, inget kan betraktas som autentiskt och där alla ständigt måste vara på sin vakt; ett optimistiskt som föreslår att det finns pålitliga röster på Internet, men vi behöver genom en dialektisk process söka oss fram till de legitima framställningarna, och som användare på ett tillitsfullt sätt ge rösterna den makt och uppmärksamhet som de förtjänar.

Stigmar (2002) lyfter fram behovet av metakognitiv kompetens – att individen mer eller mindre medvetet utvecklar strategier som underlättar den egna informationshanteringen och problemlösningen. I sin forskning undersöker Stigmar om gymnasieelevers informationsanvändning kan stödjas genom övningar av metakognitiv karaktär. Eftersom eleverna inte relaterar nyvunnen kunskap till tidigare kunskaper och därmed förlitar sig på ett bristfälligt sammanlänkande och oreflekterat återgivande (en reproducerande hållning), abstraheras inte kunskapen eller sätts in i ett vidare perspektiv. Metakognitiva övningar i skolan kan, enligt Stigmar, bidra till ökad medvetenhet om, och kontroll av, det egna lärandet, samt hjälpa eleverna att utveckla förmågan att skilja viktigt från oviktigt.

Källkritiskt eller mediekritiskt förhållningssätt

Internet går att kritiskt närma sig på olika sätt, ur ett mer allmängiltigt eller mer mediespecifikt perspektiv.

Leth och Thurén (2002, s. 59) förordar ett källkritiskt förhållningssätt, och betonar att vi behöver vara medvetna om källornas ofullkomlighet: ”ingående kunskap om källorna är ovärderlig för att bedöma värdet av de uppgifter de tillhandahåller”. Sju kriterier för källkritik presenteras: *Äkthet, tid, beroende, tendens, världsbild och kunskapssyn som tendens, trovärdighet*, samt *källans förutsättningar och egenskaper*. De fyra första kriterierna är grundläggande för historiker och journalister; de tre sistnämnda har tillkommit just med avseende på informationsinhämtning från Internet. *Trovärdighet* handlar här om att söka efter de ledtrådar som visar på att källan är kunnig, pålitlig och sanningsenlig. Ledtrådarna kan vara relaterade till författaren, källan och/eller metainformationen. Källan avser den aktuella källan eller andra källor som uttalar sig värderande och kommenterande om denna källa. Metainformationen ger på ett övergripande plan upplysningar om informationens kvalitet, bland annat utifrån språkliga koder (Leth & Thurén, 2002). Sjöstedt och Stenström (2002) undrar om källkritik på Internet är en paradox och ställer sig frågande till om Internet verkligen behöver en särskild sorts källkritik.

Ett mer allmänt mediekritiskt synsätt presenteras i modellen (se tabell 3) från Center for Media Literacy (2005), där fem områden, utifrån centrala principer, görs greppbara med hjälp av anknyttande frågor. Modellen speglar den kommunikativa processens olika element och tar hänsyn till såväl sändare som mottagare.

Termen *literacy*²³ har tidigare främst berört det skrivna och tryckta ordet, och ställts mot *orality*, det vill säga förståelsen som utvecklats i en talspråklig kultur.

---

²³ Ong (1991) syftar till förståelsen inom en skriftspråklig kultur, från latinets *litera* som betyder bokstav.

Ong (1991, s. 156) skildrar hur den elektroniska teknologin²⁴ fört oss in i en ny tid: ”Den elektroniska omvandlingen av det verbala uttrycket har både fördjupat den överföring av ordet till rummet som skriften initierade och som boktryckarkonsten förstärkte, och gjort oss medvetna om att vi lever i en ny tid av sekundär talspråk- lighet”.

TABELL 3. Mediekritiskt synsätt utifrån fem områden.

	Centrala principer	Centrala frågor
<i>Författarskap</i> <i>Sändare</i>	Alla mediebudskap är “konstruerade”.	Vem skapade det här budskapet?
<i>Format</i>	Mediebudskapen är konstruerade genom användandet av ett kreativt språk med egna regler.	Vilka kreativa tekniker används för att fånga min uppmärksamhet?
<i>Publik</i> <i>Mottagare</i>	Olika människor upplever samma mediebudskap på olika sätt.	Hur kan olika människor förstå budskapet på annorlunda sätt än jag?
<i>Innehåll</i>	Medierna har inbäddade värderingar och synsätt.	Vilka värderingar, livsstilar och synsätt finns representerade i, eller har utelämnats ur, detta budskap?
<i>Syfte</i>	De flesta mediebudskap är arrangerade i avsikt att erhålla någon form av vinning och/eller maktposition.	Varför har detta budskap blivit sänt?

Tabellen tillgänglig 14 september, 2007, på http://www.medialit.org/reading_room/article677.html
Egen översättning till svenska.

Idag kan *media literacy*²⁵ omfatta hela fältet av tillgängliga medier. Buckingham (2003, s. 36) beskriver begreppet: “the knowledge, skills and competencies that are required in order to use and interpret media”. Media literacy har dels en funktionell sida relaterad till människors förståelse och användning av medier, dels en kritisk sida som utvecklas ur förmågan att analysera, granska och reflektera. I förlängningen omfattar det kritiska förhållningssättet att erövra ett metaspråk för att beskriva

²⁴ Detta var tidigt under personatorernas inträde; Ong syftar främst på telefonen, televisionen och radion.

²⁵ Tyner (1998) nämner *computer literacy*, *electronic literacy*, *network literacy*, *information literacy*, *visual literacy* och *technology literacy* som näraliggande begrepp.

kommunikativa uttrycksätt och strukturer, vidare att få en bredare förståelse av sociala, ekonomiska och institutionella kontexters inverkan på kommunikationen och hur dessa kontexter påverkar människors erfarenheter och praktik. Både medie-relaterad tolkning och produktion innefattas därmed i media literacy.

Reglering av Internet

Internet har betraktats som ett digitalt Vilda Väster på laglös mark. Eftersom kommunikationsformen är gränsöverskridande finns en utbredd föreställning om att det inte går att förhindra att aktörerna och användarna utnyttjar situationen och bryter mot de nationella lagarna – en bidragande faktor kan vara möjligheterna till anonymitet (Sideri, 2004). Amerikanska jurister såg inledningsvis Internet som en Guds gåva fylld av potentiella uppdrag, påpekar Berggren och Herdenberg (1999), som även framhåller att det finns lagar som kan tillämpas – det som är olagligt i verkliga livet också är det på Internet.

Goldsmith och Wu (2006) pekar på ytterligheterna – det förhållandevis fria USA å ena sidan och det politiskt kontrollerade Kinas å andra sidan – med sina olika visioner för vad Internet bör vara eller bli; i förlängningen finns en risk för att de kan ge upphov till en teknologisk version av det kalla kriget. Slevin (2001) betonar att många av de insatta alltmer förespråkar självreglering framför lagstadgad reglering, och med tiden har de flesta regeringar insett att möjligheterna att reglera Internet successivt glidit ur händerna på dem. Fokus har därför förflyttats från ”top-down” lösningar till ”bottom-up” lösningar som innebär att skapa förutsättningar för självreglering, men också för klassificerings- och filtersystem där tekniken används för katalogisering, avsökning och filtrering av innehållet på Internet.

McQuail (2005) ger en översiktsbild av de fyra huvudsakliga former av mediastyrning som förekommer. Vad medierna får/kan förmedla regleras av yttre faktorer på ett formellt plan genom lagar och förordningar, och av marknadskrafter, allmän opinion och kritisk granskning på ett mer informellt plan. Inre faktorer som på ett formellt plan inverkar på regleringen går att relatera till ledning och organisationskultur, och på ett mer informellt plan till de konventioner och koder som tillhör yrkesprofessionalismen.

Internet regleras av inre och yttre faktorer, på såväl informellt som formellt plan. Betoningen ligger på det inre och informella, dessutom tillkommer tekniska aspekter. Ur ett grovt perspektiv kan yttrandefriheten på Internet begränsas på tre olika sätt – med stöd i juridiska, tekniska och sociala reglermekanismer (se tabell 4).

TABELL 4. Olika typer av reglermekanismer.

Reglermekanismer	
<i>Juridiska</i>	Lagar, förordningar, författningar, regler, censur (förhandsgranskning) och granskning.
<i>Tekniska</i>	Program och filter som hindrar åtkomsten eller enbart tillgängliggör viss information.
<i>Sociala</i>	Konventioner, uppförandekoder och oskrivna regler som bygger på socialt formulerade överenskommelser och sunt förnuft.

Lagstiftningen kan tillämpas genom *censurering* – förhandsgranskning av medieinnehållet. Giles (1990, s. 61) ser *censur* som ”official control over communication”. Avsikten kan vara att på militära och politiska grunder förhindra spridningen av uppgifter och åsikter som riskerar att hota landets säkerhet eller rådande maktförhållanden; censur kan även motiveras av moraliska frågor (Justis- og politidepartementet, 1999). Internet är möjligt att kontrollera bland annat genom statligt övervakade servrar och automatisk filtrering av olämplig information. Vietnams regering valde inledningsvis att censurera utbudet för att hindra medborgarna från att komma i kontakt med ”olämplig” information, men med tiden har det visat sig vara närmast omöjligt att hejda informationsteknologins och Internets utbredning (Kalathil & Boas, 2003). Genom Internet är individen inte bara användare av själva kommunikationssystemet, utan även deltagare i det politiska samhället där opinionsskapandet och beslutsfattandet är beroende av tillgängligheten på information och inblicken i människors olika föreställningar, påpekar Slevin (2001). Dock råder osäkerhet om hur länder bäst kan reglera Internet utifrån medborgarnas intresse. Ett problem med Internets reglering är att fokus oftast hamnar på spridandet av farligt eller lagstridigt material. Slevin närmar sig problematiken genom att hänvisa till Thompson (1995) och den reglerade pluralism som förespråkar rättighetsbaserade strategier snarare än målinriktade strategier²⁶. Pluralismen på Internet bör följaktligen bemötas med självständighet, som tar hänsyn till spridningen av resurser och avvisar myndighetsutövning, istället för regler i syfte att uppnå ett förutbestämt resultat.

Tekniken kan på olika sätt användas för att reglera informationstillgången. Svenska datatermgruppen (2007) talar om spärrfunktioner som blockerar åtkomsten

²⁶ Slevin (2001) talar om *arguments of principle* respektive *arguments of policy*.

till webbplatser med olämpligt innehåll, exempelvis barnpornografiskt material. Spärrfunktionerna kan finnas centralt hos Internetleverantören eller lokalt på datorn i avsikt att filtrera bort ”barnförbjudna” webbplatser. Sideri (2004) nämner olika principer för att blockera ”skadligt” innehåll med hjälp av filterprogram som installeras i datorn. *Svarlistning* innebär att kategorier som våld, hädelser, nakenhet, sexualakter, rasism, satanism, droger, militant extremism och spelande blockeras; *villistning* utestänger allt innehåll utom det som finns på uttryckligen tillåtna webbsidor. Det finns en form av standardiserad *neutral märkning/etikettering*²⁷ som avser att omfatta alla webbsidor med en Internetadress. För att kunna se en webbsida på hemdatorn måste den dels vara märkt med en etikett (PICS label), dels finnas inom den avgränsning som är vald för datorn i fråga – ofta av föräldrar som vill skydda sina barn. Klassificeringar skapas också av aktörerna själva, av dem som står för innehållet och lägger ut informationen på Internet, exempelvis olika underhållningsbolag eller familjeinriktade företag. Klassificeringar kan också göras av en tredje part, exempelvis av religiösa grupper och föräldraföreningar.

I samspelet människor emellan skapas konventioner; i Internetsammanhang kallas dessa oskrivna regler och beteendekoder för *netiquette* som är en sammanslagning av orden *network* och *etiquette* med betydelsen *net-etiquette* eller *etiquette of the network* (Sharf, 1999). På svenska används ordet *netikett*. Netiketten berör moraliska och etiska aspekter; Scheuermann och Taylor (1997) ger exempel på budord för datoretik, inspirerade av bibelns tio Guds bud, och framhåller att netiketten är en artighetsmåttstock som överskrider geografiska gränser och nationell lagstiftning. Enligt Sturges (2002) är den etiska grunden att komma ihåg människan; det vi skriver och gör med Internet påverkar oavsett om det handlar om våra grannar eller människor på andra sidan jorden.

Självreglering förekommer i många olika former; Slevin (2001) nämner intressegrupper som stödjer en specifik fråga och vill upplysa om och förhindra trakasserier på nätet, bland annat genom att utveckla, vad de själva kallar för, *nätpatrulleringsprogram*. Mer storskaliga aktioner kan iaktas när organisationer som utger sig företräda en större grupps intressen och värderingar, till exempel Internet Watch Foundation, utarbetar vägledning för självreglering. Mc Quail (1994) framhåller att självreglering liksom censur, ofta skapar problem genom att deltagarnas fundamentala olikheter i synsätt och intressen blir svåra att hantera. Problematiken har blivit än mer påtaglig avseende Internet, påpekar Slevin, då de många kulturella perspektiven erbjuder en grogrund för konflikter.

---

²⁷ Platform for Internet Content Selection (PICS). Metainformation som underlättar vid filtrering eller blockering kopplas till innehållet på Internet.

Pargman (2000) visar hur oönskat beteende i en MUD²⁸ bland annat bestraffas med spamming – genom att en mängd meddelanden riktas till den berörda personen såväl av enskilda som kollektivt. Utifrån en rad iakttagelser av vad orden och tekniken kan användas till diskuterar Pargman om det går att beröra personer fysiskt i ett databaserat forum. ”To be in within physical reach of another person is to be in a situation where an insult can result in a slap in the face or some other immediate physical ‘punishment’”, säger Pargman (s. 251), och drar en skiljelinje mellan att fysiskt vara inom räckhåll och enbart bli berörd som i fallet med MUD. I en MUD bygger samspelet på att deltagarna respekterar de lagar och rekommendationer rörande beteende och innehåll som har tillkommit med hänsyn till aktuella kontexter: det omgivande samhället, det yttre sociala systemet, det tekniska systemet samt det inre sociala systemet.

Kampanjer för att behålla det fria ordet, använt med förnuft, på Internet och i andra digitala sammanhang förekommer. Ett exempel är Blue Ribbon Campaign på initiativ av organisationen Electronic Frontier Foundation (EFF)²⁹. Kampanjen avser att utifrån ett gräsrotsperspektiv, såväl lokalt som globalt, öka medvetenheten om yttrandefrihetens värde, men samtidigt värna om att det fria ordet inte ska omfatta sexuella trakasserier, utnyttjande av barn, eller uppmuntran till hat och intolerans. En av kampanjens grundidéer handlar om att flytta ansvaret från lagstiftarna till Internetanvändarna själva. Internetaktörer som stöttar projektet uppmanas att förse sina webbsidor med en symbol föreställande ett blått band. Inom EU, antog Europaparlamentet och ministerrådet 1999 en handlingsplan för att bekämpa illegalt, skadligt och rasistiskt material på Internet. Syftet var att främja säkerheten på Internet genom att propagera för skapandet av en trygg miljö främst byggd på självreglering, men också genom utvecklandet av filter- och klassificeringssystem, och information till föräldrar, lärare och barn (Electronic Frontier Foundation, 2004, 2005, 2007). Utvärderingen som gjorts av EU:s plan visar bland annat på hur svårt det är att hitta övergripande klassificeringar som täcker komplexiteten. Sideri (2004) pekar på några av de svårigheter som föreligger, bland annat berörs hur ett reportage om Förtintelsen som innehåller beskrivningar av sexuellt våld i koncentrationsläger ska klassificeras. Alltför hård uppstyning kan upplevas som okänsligt gentemot andra synsätt, i vissa fall mot dem som försvarar det fria ordet.

---

²⁸ Multi User Dungeons är textbaserade rollspel på Internet.

²⁹ Electronic Freedom Frontier, startad 1990, hänvisar till USA:s författning (U.S. Bill of Rights) från 1791, FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna från 1948, samt Telecom-lagen från 1996.

KAPITEL 3 Metodologiska ansatser

För att utforska yttrandefriheten och trovärdigheten på Internet har olika metoder använts, dessa är anpassade till studiernas mer specifika syften (se kapitel 1). Det övergripande problemområdet *yttrandefrihet relaterat till Internet* angrips på olika sätt – utifrån texter och individer. Med utgångspunkt i texter, sker närmandet genom en fallstudie av två webbsidor där de bakomliggande aktörerna interagerar (studie 1), samt genom dagspressartiklar som berör en mediedebatt om yttrandefrihet/censur och Internet (studie 2). Individen och det mänskliga engagemanget finns med i enkätundersökningen riktad till uppsatsskrivande studenter om deras bedömning av informationens trovärdighet (studie 3), samt i de e-postbaserade intervjuerna med Wikipedias aktiva användare/bidragsgivare som tar upp skapandet och användningen av en wiki-baserad encyklopedi (studie 4). Materialet som analyseras i de fyra studierna består följaktligen av webbsidor, dagstidningsartiklar, enkäter och intervjuer via e-post. Avsikten är att låta de olika materialen och analysmetoderna komplettera varandra för att erbjuda en bred bild av det studerade fenomenet. De metodologiska ansatserna i studierna beskrivs närmare nedan.

Den första studien, *The Hypertextual Dialogue between Living History and True History*, bygger på en retoriskt inriktad textanalys och är en fallstudie anpassad till hypertextmiljön för att undersöka två webbsidor där aktörerna har mycket olika bakgrund, förutsättningar och åsikter. *Levande historia*, har en seriös regeringsstödd aktör bakom sig och den andra, *Sann historia*, är en historierevisionistisk plagiator. Utan ömsesidig önskan interagerar dessa på flera plan. Studien fokuserar på en dialog möjliggjord av hypertextstrukturen, och ser på hur texterna relateras till varandra, hur innebörden/meningen förändras när ord och textsegment reproduceras och rekontextualiseras, hur aktörerna interagerar och påverkar varandra, samt hur aktörerna beskriver sin egen och den andres identitet. De analyserade sidorna var tillgängliga på Internet under 1998.

Den retoriskt inriktade analysen omfattar tre delstudier där material från båda webbplatserna ingår. Först jämförs de inledande webbsidorna på respektive webbplats, därefter analyseras en pressrelease på Levande historias webbplats tillsammans med en sida från Sann historia som båda handlar om varför plagiatet försvann en tid, slutligen studeras hur en överlevandes berättelse från Förintelsen på Levande historias webbplats bemöts i ett öppet brev av Sann historia. Materialet som analyserats omfattar text, layout och innehåll. Även om texten är förhållandevis central i denna form av analys är avsikten att här gå steget bortom den traditionella textanalysen. Mitra och Cohen (1999, s. 181) menar att analyser av material från Internet måste "go beyond the more 'reductionist' content analysis", och föreslår ett närmande där "focus is not only on the content of the WWW texts, but also on the way in which the content is presented and on its significance".

Fallstudien kräver att man kan identifiera ett avgränsat system eller en specifik företeelse. Att studera material från Internet tvingar fram någon form av avgränsning eftersom en av hypertextstrukturens konsekvenser är att länkar kan förekomma i oändlighet. De webbplatser som undersöks här är mycket omfattande till sitt innehåll och sidorna som ingår i analysen har valts ut för att det finns någon form av likhet och/eller dialog mellan dem. Fallstudier utgår ofta från intervjuer och/eller observationer, men även från olika slags dokument. Merriam (1994) varnar för att dokumenten vanligtvis har producerats för andra ändamål än forskning, vilket gör det svårt att få reda på dess bakgrund, förutsättningar, syften och källor – å andra sidan kan de ha en koppling till verkligheten genom att vara en produkt av den kontext de tillkommit i.

Den andra studien, *Freedom of Speech on the Internet?*, utgår från en innehållsanalys av dagspressartiklar från 1997 till och med 1999 och avser att fånga upp och undersöka en mediedebatt i dagspressen relaterad till yttrandefrihet och censur på Internet. Här är utgångspunkten att försöka identifiera vilka beskrivningar av innehållet på Internet som presenteras i nyhetsmedierna, i detta fall dagspressen, och försöka förstå varför dessa används i debatten. Innehållsanalysen används inom medieforskningen för att identifiera, kategorisera, beskriva och kvantifiera långsiktiga och kortsiktiga utvecklingstrender (Watson & Hill, 2000). Tidigare var analysformen inriktad på de mer uppenbara aspekterna av texten; idag framhålls att medierna verkar i ett socialt system vilket vidgar förståelsen för den sociala praktik som texten ingår i. Här är tillvägagångssättet även påverkat av intryck från diskursanalysens fält. Fairclough (2001) förklarar hur begreppet *discourse* [*diskurs*] skildrar det talade eller skrivna språket i en social kontext eller interaktion, men att språket också används för att konstruera verkligheten. Burr (1995, s. 48) ser diskursen som "a set of meanings, metaphors, representations, images, stories, statements and

so on that in some way together produce a particular version of events". I en mediediskurs kan en rad olika röster vara närvarande, på en mer övergripande nivå bäddas rösterna in i situationsbaserade, institutionella och samhälleliga kontexter. För att fånga en mediediskurs relaterad till yttrandefrihet och censur på Internet i dagspressen har två kombinationer av sökord använts: *Yttrandefrihet och internet*, samt *censur och internet*. Framtagningen av artiklarna har skett med hjälp av två datorbaserade pressarkiv: Presstext (Dagens Nyheter och Expressen) och Mediearkivet (Svenska Dagbladet och Aftonbladet). Eftersom de elektroniska arkivens sökmotorer går att likna vid grovmaskiga nät gav sökningarna även träffar på artiklar utan någon som helst innehållsmässig relevans. Träfflistan granskades därför i flera omgångar innan de 106 artiklarna valdes ut; artiklarna ansågs tillhöra den eftersökta diskursen. Vid analysen, som är text- och innehållsrelaterad, har varje artikel blivit noggrant läst för att upptäcka de beskrivningar av innehållet på Internet som finns i artiklarna.

Den tredje studien, *Finding Credible Information*, tar sin utgångspunkt i en kvantitativt inriktad enkätundersökning med uppsatsskrivande programstudenter vid högskolan. Enkäten berör hur studenterna söker och värderar datorbaserad information med tyngdpunkt på vilka betydelser studenterna tillskriver olika element i samband med sökandet efter vetenskapliga texter när de skriver egna uppsatser. Enkäten lämnades ut till studenter vid en svensk högskola under våren 2003, och besvarades av 144 personer (110 kvinnor och 34 män). Undersökningen förutsatte att de svarande hade egen erfarenhet av datorbaserad informationssökning.

I enkäten presenterades 24 element som deltagarna uppmanades att skatta på en fyrgradig skala. Den övergripande frågan tog upp hur studenterna vid sitt uppsatsskrivande, ur vetenskaplig synvinkel, bedömer trovärdigheten hos material/information som är tillgängligt via datorn.

En modell för webbtrovärdighet [web credibility] har använts som redskap vid analysen. Modellen har utformats av forskare vid Stanford universitetet genom omfattande enkätundersökningar till webbanvändare (Tseng & Fogg 1999a, 1999b; Fogg, 2002, 2003). Webbtrovärdighet går att hänföra till fyra typer: *presumed*, *reputed*, *surface* och *earned credibility* (se tabell 1). Enkätens 24 element placerades in i modellens fyra kategorier utifrån beskrivningar av de fyra nivåerna och jämförelser med Stanford universitetets element.

Enkätsvaren, med studenternas skattningar, kodades, sammanställdes och bearbetades med statistikprogrammet SPSS 11.5 för Windows. Analysen grundar sig på beskrivande statistik. Materialets reliabilitet testades med *Cronbach's alpha* som visade på en godtagbar konsistens med värdet 0,81.

Den fjärde studien, *Wikipedia – free and reliable?*, bygger på kvalitativa, strukturerade intervjuer via e-post med Wikipedias aktiva användare/bidragsgivare. För att lokalisera respondenterna kontaktades Svenska Wikipedias presskontakt som tillfrågade ett dussintal användare (både män och kvinnor). De tillfrågade, samtliga betrodda med uppdrag som *administratörer* vilket innebär befogenheter utöver vad vanliga användare har, befann sig online vid tillfället. Av dessa accepterade sex män i åldern 22 till 39 år (medelålder 30,5 år). Alla respondenter hade någon form av högre utbildning, och var vid genomförandet av intervjuerna antingen studerande, i arbete eller arbetslösa.

Frågor skickades ut och besvarades vid tre tillfällen under hösten 2006. Intervjuerna genomfördes på svenska och tog upp följande områden: *Demografiska/bakgrunds frågor, Wikipedia som källa, Tillkomsten av artiklar, Wikipedias användare, Användningen av Wikipedias information, Wikipedias mål och ambitioner, Utmärkta och läsvärda artiklar, Begäran om åtgärder, samt Wikipedias framtid.* Varje område introducerades kortfattat innan frågorna ställdes. Frågorna formulerades för att ge resonerande, reflekterande och förklarande svar.

Innehållsanalysen av intervjumaterialet innebar upprepade genomläsningar för att söka efter teman, samband och strukturer. Intervjuerna analyserades på tvären så att respondenternas svar skulle kunna komplettera varandra och visa på likheter och skillnader. Patton (1990) kallar tillvägagångssättet för cross-interview analysis. Respondenterna uppträder med fiktiva namn, och presenterar sig främst genom de uttalanden som finns återgivna eller citerade i texten.

Som en metodologisk reflektion kan nämnas att genomförandet av intervjuer via e-post fungerade väl eftersom alla respondenterna är vana vid datorbaserad kommunikation – en del skickade även med länkar till artiklar på Wikipedia för att förstärka, illustrera och/eller exemplifiera sina svar. Inför analysen överfördes respondenternas svar, som skickats som e-post, till Word-dokument för viss layoutmässig bearbetning.

KAPITEL 4 Sammanfattning av studierna

Internet och yttrandefrihet går empiriskt sett att studera ur en rad olika perspektiv. Avsikten här är att bidra till ökad förståelse genom att i artiklarna belysa några av många möjliga sidor av yttrandefrihet relaterad till Internet. Som beskrivits i föregående kapitel bygger studierna i två fall på texter i form av webbsidor och tidningsartiklar, och i två fall på uppgifter som lämnats av individer genom enkäter och intervjuer.

De tre hörnstenarna, *Internet*, *yttrandefrihet* och *trovärdighet*, som presenterats i kapitel 2, förekommer i studierna. Alla studierna förhåller sig på något sätt till Internet som arena och har någon form av beröring med en övergripande diskurs om yttrandefrihet relaterat till Internet. Trovärdighetsaspekter syns i studie 1 vid jämförelsen av de två webbplatserna, i studie 3 när de uppsatsskrivande studenterna uppger hur de bedömer trovärdighet hos vetenskaplig information, och i studie 4 där aktiva användare/bidragsgivare beskriver och reflekterar omkring tillkomsten och användningen av ett wiki-uppslagsverk.

Här följer sammanfattningar på svenska av de fyra studierna. Studierna, skrivna på engelska, presenteras i sin helhet i avhandlingens del B.

Studie 1

The Hypertextual Dialogue between Living History and True History.

Two Perspectives from the World Wide Web on the Holocaust.

Publicerad i Nordicom Review, vol. 21, nr 2, 2000, s. 329-346.

Ingår i licentiatavhandlingen De länkade orden (2005).

Studie 1 handlar om hur Internet möjliggör interaktion, eller dialog, mellan två sinsemellan mycket olika aktörer. *Levande historia* är ett regeringsstött nationellt projekt som avser att iscensätta diskussioner, framför allt bland skolungdomar, om medmänsklighet, demokrati och människors lika värde. Utgångspunkten utgörs av

Förintelsen under andra världskriget. Vid kampanjens start 1998 betonades Internet som en viktig plattform för att nå ut, men senare samma år plagierades webbplatsen av en aktör, kallad *Sann historia*, som uppvisade ett historierevisionistiskt förhållningssätt. Sann historia "lånade" såväl upplägg som innehåll av Levande historia, och använde delvis samma text och layout som originalet. Protester stoppade plagiatet under en tid; dock återkom webbplatsen och har därefter funnits kvar på Internet. Trots sina diametralt olika åsikter förhåller sig aktörerna till varandra och länkas samman på flera plan, de ingår även i samma diskurs eftersom båda berör Förintelsen.

Studien bygger på en retoriskt inriktad textanalys, en fallstudie anpassad till hypertextmiljön, som ser på hur två aktörer med mycket olika bakgrund, förutsättningar och åsikter agerar och interagerar på Internet. Avsikten är att undersöka och synliggöra dialogen och dynamiken som uppstår mellan de två webbaktörerna. Analysen omfattar tre delstudier där material från båda webbplatserna ingår.

Vid jämförelsen av de inledande sidorna på respektive webbplats framkommer att dessa sidor till stor del (ca 85 %) har samma text. Nästan obemärkta ändringar i texten bidrar till en sarkastisk ton och avsevärda betydelseförskjutningar. Citattecken (exempel: "överlevande" och "förintelsen"), tillägg av adverb, negationer och en annan avslutning, förändrar textens helhet och innehåll.

I nästa delstudie analyseras en pressrelease på Levande historias webbplats tillsammans med en sida från Sann historia som båda handlar om varför plagiatet under en tid försvann. Båda aktörerna talar om "den andre" främst genom ett mer eller mindre markerat avståndstagande från motståndarens ideologi. Aktörerna presenterar sig själva genom att beskriva den andra aktörens identitet, alltså genom att uttrycka vad man inte står för.

Den avslutande delstudien fokuserar på hur en av de överlevandes berättelse på Levande historias webbplats bemöts i ett öppet brev av Sann historia. Berättelsen är korrekt och faktainriktad i sin framställning. Det öppna brevet framstår däremot som oorganiserat och talspråksbaserat; delar av berättelsen lyfts fram och kritiserar i det öppna brevet. Avslutningsvis bjuder Sann historia in Levande historia till en dialog. Metoden som Sann historia använder är att ifrågasätta och omkullkasta. Uttalanden som ingår i berättelsen lyfts ur sina egentliga sammanhang och citaten tillskrivs sedan nya innebörder – först sker en dekontextualisering, därefter en rekontextualisering. Båda parter vill övertyga: Den överlevande om vad han såg och upplevde under kriget, och den kritiserande parten om att den överlevandes historia är överdriven och oriktig i sin framställning. Båda vill också övertyga i ett större perspektiv: Å ena sidan att Förintelsen verkligen har ägt rum, och å andra sidan att Förintelsen är en myt eller åtminstone en överdrift.

När de två olikartade aktörerna möts på en gemensam arena – förmodligen möjliggjord av Internet – sker det på förvånansvärt likartade villkor. Plagieringsakten kan innebära att en aktör försöker överta en annan aktörs rykte, position och inflytande i avsikt att föra ut sina egna idéer. Analysen visar hur förvillande lika dessa olika aktörer kan te sig vid en första anblick och hur svårbedömd informationen på Internet kan vara. Det kan vara svårt för läsaren att avgöra informationens trovärdighet och avgöra om aktören är seriös eller inte.

Studie 2

Freedom of Speech on the Internet?

A Media Discourse in Swedish Newspapers.

Ingår i licentiatavhandlingen De länkade orden (2005).

Den andra studien avser att fånga upp och undersöka en mediediskurs i dagspressen relaterad till yttrandefrihet och censur och Internet. 106 artiklar från dagstidningarna Aftonbladet, Dagens Nyheter, Expressen och Svenska Dagbladet har analyserats. Artiklarna publicerades under 1997-1999.

Avsikten är att se hur medierna, i det här fallet fyra rikstäckande svenska dagstidningar, skriver om yttrandefrihet relaterad till Internet, men även om den motsatta sidan, censuren, som kan anses ingå i samma diskurs. Studien avser att urskilja vilka ämnen som tas upp när medierna beskriver innehållet på Internet, samt att resonera omkring de val och vinklingar som gjorts. Mediediskursen som avses här speglar mediernas bild av vad som sker på Internet.

Studien bygger på en innehållsanalys av dagspressartiklar. Eftersom avsikten även är att försöka förstå hur dagspressens framställningar ingår i ett större sammanhang, som knyter an såväl till opinionsskapande som till vardagliga sociala situationer och samhällsliga fenomen, så har analysen påverkats av diskursanalysen.

Dagspressartiklarna som analyserats tenderar att fokusera på de manifesta och uppenbara aspekterna av innehållet på Internet. De teman som dominerar kan främst relateras till sexuellt orienterat material, personlig integritet och rasistiska uttryck. Vinklingen av dessa, men även avseende andra mindre kontroversiella ämnen, är huvudsakligen probleminriktad. Andra teman som berörs går att hänföra till samhällskritik, vaga uttryck, opposition samt till tro och andlighet av olika slag. Endast i ett fall har beskrivningen från Internet bedömts höra till temat ekonomi. Artiklarna ger ett intryck av att Internets innehåll är tydligt och identifierbart. Närvaron av de svårupptäckta och subtila budskapen på Internet berörs inte. Olika röster framträder i artiklarna, förutom journalisternas och de intervjuades röster, även

röster från forskare, politiker samt företrädare för föreningsliv, näringsliv och industri med flera.

Ett medium speglar här ett annat medium vilket säkert inverkar på framställningen. Vid den här tidpunkten kan dagspressens osäkerhet ha präglat synsättet – ovissheten om Internet skulle betraktas som ett hot eller ett hjälpmedel. Det klassiska argumentet för reglering, att barnen måste skyddas från pornografi och rasism, återkommer. Möjligheten till censur kan dock verka lugnande och visar även på ett ansvarstagande från dagspressen. Genom att framhålla och stärka bilden av ett behov av censur och reglering kan medierna dämpa människors oro, inte minst oron för att barn och ungdomar ska utsättas för olämplig information från Internet.

Studie 3

Finding Credible Information.

A Challenge to Students Writing Academic Essays.

Publicerad i Human IT 9.2 (2007): 1-28.

Tillgänglig på <http://www.hb.se/bhs/ith/2-9/mm.pdf>

Det stora utbudet av datorbaserad information, tillgängligt via Internet eller i olika databaser, gör att uppsatsskrivande studenter riskerar att drunkna i sitt sökande efter vetenskapliga texter. För att hitta användbara och relevanta texter behöver studenterna avgöra ifall texten kan anses tillhöra den vetenskapliga genren, bedöma vilken kvalitet texten kan tillskrivas, samt bestämma om texten passar in i det aktuella sammanhanget.

Enkätundersökningen i den här studien genomfördes under våren 2003 vid en svensk högskola, och besvarades av 144 uppsatsskrivande programstudenter (110 kvinnor och 34 män). Syftet med studien är att utifrån 24 föreslagna element undersöka hur högskole-/universitetsstudenter, i samband med sitt uppsatsskrivande, bedömer trovärdighet när de söker efter vetenskapliga texter på Internet eller i databaser. Vidare är avsikten att pröva tillämpbarheten i en modell, utformad vid Stanford universitetet, som delar in webbtrovärdighet i fyra kategorier: *presumed*, *reputed*, *surface* och *earned credibility* (Tseng & Fogg 1999a, 1999b; Fogg, 2002, 2003). Begreppet *trovärdighet [credibility]* hänförs här främst till en kvalitet som existerar mellan texten och läsaren – en upplevd egenskap där värdet till stor del bestäms utifrån situationen och sammanhanget.

Presumed credibility beskriver trovärdighet utifrån en allmän föreställning. Avseende *presumed credibility* visade studiens resultat att deltagarna bedömde *Etablerade forskare*, *Välkända referenser* samt *Välkända universitet/institutioner*,

som de mest betydelsefulla elementen. Den informationssökande studenten kan på ett ytligt plan bedöma en texts trovärdighet utifrån vad han/hon tror står för kvaliteten.

Reputed credibility berör hur en människa uppfattar trovärdighet utifrån upplysningar och rekommendationer från andra personer eller källor. Bland de element som kategoriserats som *reputed credibility* tillskrev deltagarna *Rekommendationer från lärare* följt av *Rekommendationer från bibliotekarier* störst värde. För den uppsatsskrivande studenten kan råd och vägledning från lärare, handledare och bibliotekarier ligga till grund för uppfattningen.

Surface credibility förutsätter personlig erfarenhet, men är en bedömning som bygger på ytliga tecken – denna typ är vanlig vid Internetsurfande då användaren inte tar sig tid till att bearbeta informationen. De element som värderades högst i kategorin *surface credibility* var *Publikationsår* och *Antalet referenser*. Studentens egna erfarenheter, om än bara ytliga, kan underlätta tolkningen. Främst rör det sig om uppenbara, utformningsmässiga aspekter som kan indikera vetenskapliga texters kvalitet.

Earned credibility förutsätter erfarenheter på ett djupare plan; såväl den egna erfarenheten som kunskapen är avgörande vid denna typ av bedömning. *Earned credibility* avser ett mer underliggande plan jämfört med *surface credibility*, och berör innehåll och struktur. Deltagarna i studien ansåg att *Abstrakt/sammanfattning*, *Metodbeskrivning* samt *Språkbehandling*, utgjorde de mest betydelsefulla elementen i denna kategori. Ju mer studenten vet om sitt ämne och forskningsområde, samt har vana av att läsa vetenskapliga texter, desto mer kapabel bör han/hon vara i att kunna avgöra hur pass användbar en text är.

Av de 24 elementen som presenterades lyfte studenterna fram *Publikationsår* (*surface credibility*), *Lärares rekommendationer* (*reputed credibility*), *Abstrakt/sammanfattning* (*earned credibility*) samt *Etablerad forskare* (*presumed credibility*) som de mest viktiga. Dessa element går att hänföra till fyra olika kategorier av trovärdighet. Minst viktigt, enligt deltagarna, var *Sajtens namn*. Bortfallet (svarsalternativet *Vet ej* inkluderat) uppgick här till 12,5 %.

Resultatet pekar mot att studenterna bedömer trovärdigheten på en djupare nivå än vad Internetanvändarna generellt sett gör. Överlag värderades *earned credibility*, den mest avancerade av kategorierna, högst av studenterna, och denna nivå kräver att informationen bearbetas på ett djupare plan. Inom alla kategorier finns element som tillskrivs förhållandevis stor betydelse, vilket antyder att studenterna i sin övergripande bedömning samtidigt använder ledtrådar från flera nivåer för att avgöra en texts kvalitet och användbarhet. Värt att påpeka är att studenterna genom sina svar endast beskriver hur de uppfattar sig värdera de olika elementen – inte hur de verkligen tänker, agerar och reagerar.

Modellen för webbtrovärdighet tillämpas i en ny kontext som skiljer sig från Stanford universitetets storskaliga studier av mer generella webbanvändare. Därför berör studien även modellens tillämpbarhet och frågar om den skulle kunna användas för att påvisa utveckling och/eller mognad hos studenter under studietiden. Om bedömningen av trovärdighet, vid sökandet efter vetenskapliga texter, förändras med tiden borde svaren från de mer erfarna studenterna (D-uppsatsstudenter) skilja sig från de mindre erfarna studenternas (B-uppsatsstudenter) svar. Kan modellen i så fall visa skillnader som indikerar utbildningsrelaterade framsteg? En tänkbar möjlighet vore att de erfarenhetsbaserade elementen tillskrivs allt större betydelse.

Studie 4

Wikipedia – Free and Reliable?

Aspects of a Collaboratively Shaped Encyclopaedia.

Accepterad för publicering i Nordicom Review.

Sedan starten 2001 har Wikipedia utvecklats till att bli världens största webbaserade wiki-encyklopedi. Wikipedias övergripande vision är att genom samarbete skapa ett uppslagsverk som alla kan ha tillgång till; med hjälp av Wiki-tekniken, som gör att vem som helst kan skriva och redigera, kan användarna själva skapa, utveckla och granska Wikipedias innehåll.

Metoden i denna explorativa studie är kvalitativa, strukturerade intervjuer gjorda via e-post med Svenska Wikipedias aktiva användare. Syftet är att användarnas intryck och erfarenheter ska bidra till att öka förståelsen för funktionen och dynamiken hos Wikipedia. Intervjumaterialet med de sex respondenternas svar omfattar ungefär 20.000 ord, och deras språkliga stilar varierar mellan strikt skriftspråklig och mer talspråksinriktad. Resultatet är deskriptivt och bygger på respondenternas berättelser. De enskilda individerna lyfts fram genom citat och uttalanden, men de får till stor del fungera som representanter för Wikipedias aktiva användare.

Åtta teman har framträtt under arbetets gång: I. Passiva och aktiva användare, II. Formella och informella uppgifter, III. Gemensamma och personliga visioner, IV. Samarbetet, V. Ursprunget och skapandet av artiklar, VI. Innehåll och kvalitet, VII. Beslut och åtgärder, samt VIII. Encyklopediska ambitioner.

Av respondenternas svar framgår att Wikipedias användare kan delas in i två kategorier: De som enbart nyttjar Wikipedia som informationskälla, och de som på något sätt bidrar till uppslagsverket. Studien fokuserar på den senare kategorin, de aktiva användarna/bidragsgivarna som verkar på ideell basis. En del användare har tilldelats formella uppdrag som ger utökade befogenheter, andra har självpåtagna

informella uppgifter utifrån sina intressen och sitt kunnande. Samarbetet underlättas av att användarna kommunicerar i olika forum: på diskussionssidor, användarsidor, chatkanaler och portaler. Vid skapandet av artiklar bidrar användare på olika sätt, bland annat med textinnehåll, wikifiering, språklig stringens, översättning och faktagranskning. Wikipedias texter hämtas ofta från andra källor; texterna förändras, överförs eller översätts för att passa in. Svenska Wikipedia innehåller många översättningar från andra versioner av Wikipedia, främst från engelskspråkiga. Översatta artiklar kan ha brister som är svåra att upptäcka, och en respondent föreslår att den aktuella artikelns diskussionssida ibland visar om något är ifrågasatt.

Wikipedias artiklar går, enligt en av respondenterna, att grovt dela in i icke-kontroversiella faktaartiklar, kontroversiella artiklar samt allmänt skräp; artiklar betraktade som kontroversiella kan beröra sex, politik och religion. Belönade artiklar ger en bild av vilken kvalitativ nivå som Wikipedia eftersträvar. Respondenterna påpekar att kraven har ökat med tiden och kan vara beroende av ämnets karaktär.

Wikipedias beslutsfattandet utgår från ett konsensustänkande med genomgripande diskussioner där olika argument ventileras före omröstning. Vandalism vållar ständigt problem för Wikipedia, inte minst när vandalerna använder allmänna datorer; vid upprepade skadegörelser förekommer att skolor och bibliotek blockeras under ett år eller mer.

Respondenterna har olika syn på vad en encyklopedi är – om det enbart handlar om att organisera information eller om informationen även måste vara tillförlitlig. En del uttrycker önskemål om att styra upp Wikipedia hårdare för att lättare kunna avfärda det som inte passar in, andra vill ge användarna större utrymme så att var och en kan bedöma vad som är rimligt. Wikipedia jämförs ofta med traditionella uppslagsverk, men riskerna betonas eftersom Wikipedia skiljer sig i många avseenden, bland annat genom att Wikipedia skapas av frivilliga amatörer på obetald fritid, något som indikerar ett annat slags bakomliggande engagemang och även avspeglas i produkten.

Diskussionen tar upp vad Wikipedia är för slags fenomen. Enligt wiki-ideologin blir ingen artikel någonsin helt färdig; ett wiki-uppslagsverk är i ständig förändring och täcker allt ifrån högst rudimentära artiklar till närmast fulländade. Eftersom Wikipedia dyker upp i många olika sammanhang behöver medvetenheten om förutsättningarna och den underliggande dynamiken ökas – inte minst i den akademiska världen. Wikipedia bör ses som en produkt av ett postmodernt tänkande, vilket talar för ett annat förhållningssätt än gentemot de traditionella uppslagsverken – visst handlar Wikipedia om upplysning, men reflekterar i hög grad deltagarnas engagemang och interaktion.

KAPITEL 5 Reflektioner

Vad är det som gör att yttrandefriheten kan betraktas som förhållandevis speciell på Internet? Kapitlets första del tar upp sju bidragande aspekter som på olika sätt framskymtar i en eller flera av avhandlingens studier: Hypertextstrukturen, collage-effekten, de gränslösa identiteterna, ansvarsförskjutningen, parallellvärld eller hyperrealitet, den utjämnande effekten samt urlakningseffekten. Aspekterna kan till stor del förstås som konsekvenser av människors datormedierade kommunikation – att mötet mellan människa och teknik inverkar på det mänskliga agerandet. Avsikten här är att reflektera omkring vad som kan vara utmärkande för yttrandefriheten på Internet genom att närma sig studierna på ett mer övergripande plan.

Den andra delen av kapitlet presenterar en egenkonstruerad modell, *den hypertextuella dialogen*, som visar hur texter på flera sätt kan länkas samman på den digitala arenan.

Sju aspekter på den digitala arenans dynamik

- **Hypertextstrukturen**

Hypertextstrukturen är en faktor som medverkar till att yttrandefriheten på Internet blir speciell. Hypertexten bidrar till såväl individualitet som interaktivitet. När fokus förflyttas från texternas skapare till dess användare blir användarna medskapare med möjlighet att bestämma texternas urval, ordning och sammanhang. Landow (1997) beskriver hur hypertexter är uppbyggda av en mängd sammanlänkade sekvenser som saknar en given början och ett givet slut, och inte har något självklart centrum eller någon naturlig riktning att utgå från.

Även om hypertexten distanserar läsaren från författaren i större utsträckning än den tryckta texten, så närmar sig författaren och läsaren varandra ur kreativt hänseende eftersom meningsskapandet sker hos båda parter – i det mellanliggande rummet. Den ensamme författaren åsidosätts till förmån för det gemensamma ska-

pandet av texter, och Taylor och Saarinen (1996, ej paginerad) framställer tolkningsprocessen utifrån det engelska begreppet *interstanding*: ”Interstanding is relational but not dialectical, connective but not synthetic, associative but not unitive. The between of the ‘inter’ neither fragments or totalize”.

Alla texter, både digitala och tryckta, har potentialen att tolkas på olika sätt genom att de sammankopplas med våra personliga föreställningar, kunskaper och erfarenheter. Texttolkningen sker därmed inte bara på en konkret nivå. För att åstadkomma samband och sammanhang (koherens) utgår läsaren från det närvarande, men också från det frånvarande, från textens tomma platser³⁰ (Hansson, Karlsson & Nordström, 1992). Även om hypertexten inte är absolut förbunden med Internet och den digitala arenan så utökar den digitala hypertextens många valmöjligheter läsarens tolkningsfrihet, och ger såväl ökat inflytande som ökat ansvar. För läsaren medför friheten också baksidor då alla val- och tolkningsmöjligheter gör det svårt dels att överblicka helheten, dels att uppfatta vad och hur mycket som valts bort.

Studie 1 visar hur texterna på webbplatserna Levande historia och Sann historia på flera plan förhåller sig till varandra och ger läsaren möjlighet att förflytta sig mellan de olika uppfattningarna av Förintelsen. Dock tycks de två aktörerna ha olika syn på om det ska finnas länkar mellan webbplatserna. Inom respektive webbplats används intralänkar som låter läsaren välja väg och fördjupningsnivå.

Wiki-uppslagsverket Wikipedia, som i studie 4 beskrivs ur användarnas perspektiv (i respondenternas svar), utnyttjar många av de möjligheter som hyper- och wiki-textstrukturen erbjuder. Uppslagsverkets texter, bilder och ljud länkas samman; för läsaren erbjuder denna struktur fördjupning, utvidgning och översiktighet, och leder även läsaren till samarbets- och diskussionsforum, samt till meta-information av praktisk eller policyinriktad karaktär. Dessutom erbjuder Wikipedia en presumtiv struktur med länkar som ännu inte leder någonvart, men vars funktion är att uppmana läsare till att skriva nya, angränsande texter så att uppslagsverket fortsätter växa – tomma platser väntar på att fyllas med innehåll. En wiki-artikel blir i princip aldrig avslutad eller fullbordad; hypotetiskt sett kan alltid något nytt tillkomma eftersom omständigheter, förutsättningar och synsätt ständigt förändras.

Avhandlingsarbetet har inspirerat till ett nytt koncept, *den hypertextuella dialogen*, som sammanför den hypertextuella strukturens speciella karaktär med dialogbegreppet. Detta koncept och en modell som beskriver tre möjliga nivåer av hypertextuell dialog presenteras utförligt senare i detta kapitel.

---

³⁰ Tomma platser har giltighet även vid tolkningen av bilder.

- **Collageeffekten**

Internets utveckling har möjliggjort en utökning av erfarenhetsförmedlingen genom att tillgängliggöra ofantliga mängder av historier, skildringar, åsikter, faktauppgifter och händelser. Dessa många intryck som blandas och tränger in i individens vardag får sin mening genom det sammanhang de ingår i. Giddens (1999) använder begreppet *collageeffekt* och exemplifierar med den moderna dagstidningen där collageeffekten uppstår genom att olikartade inslag förekommer på samma sida eller uppslag. Nyheter och händelser från när och fjärran blandas med annonsörers kommersiella budskap; genom sin samexistens på tidningssidan ingår de i ett gemensamt betydelseskapande sammanhang. För den enskilda individen, som själv får skapa sin egen ordning, är collageeffekten till stor del en slumpmässig eller passiv process, menar Giddens.

Dagens omfattande medieanvändning har inspirerat till ett närbesläktat koncept, *zappkulturen*, som innebär att individen inhämtar information från en mängd olika håll och skapar en slags helhet utifrån alla intryck. Wim Veen myntade begreppet *homo zappiens* för att beskriva den generation medieanvändare som vuxit upp med fjärrkontroll, datormus och mobil som verktyg för att kontrollera informationsflödet. Zappkulturen är således inte enbart relaterad till televisionen, och beteendet att genom snabba kanalbyten (zappande) följa flera program parallellt, utan berör på ett mer övergripande plan inställningen till, och användningen av, medier (Näslundh, 2001; Veen & Vrakking, 2006).

För Internetanvändaren blir varje text- eller bildsegment meningsbärande utifrån en rad olika faktorer. Ett enskilt segment kan av olika personer (även av samma person även vid olika tidpunkter/tillfällen) upplevas på olika sätt och tillskrivas olika mening beroende på sammanhang, ordning, förhållningssätt, förförståelse, avsikt, förutsättningar och miljö. Collageeffektens unika upplevelse uppstår om och om igen när individen ur den oändliga mixen av intryck försöker skapa en slags tillfällig helhet.

De två webbplatser som beskrivs i studie 1 kan upplevas på en rad olika sätt beroende på de sammanhang som läsaren skapat. Erfarenheter och bakgrund kan dessutom spela in för hur texten erfars. I studie 3 kan studenternas bedömning av webbtexsters trovärdighet påverkas av exempelvis sökvägens utseende, befintliga länkar och textens inramning. Wikipedias användare, i studie 4, kan med hjälp av länkstrukturen välja sina egna vägar genom textrymden, där var och en formar sin unika upplevelse.

- **Gränslösa identiteter**

Betydelsen hos många medierade yttranden är starkt kopplade till människors fysiska person eller identitet, exempelvis kan presentationen som man eller kvinna spela en avgörande roll för hur yttrandet uppfattas. Internets arenor kan tillåta anonymt agerande och erbjuda utrymme för konstruerandet av fiktiva identiteter. Sundén (2002) skriver om olika identiteter, eller kroppar, och nämner föreställda kroppar (imaginative bodies), realistiska, vardagsnära kroppar (illusions of the real) och frånvarande kroppar (absent bodies). Den frånvarande kroppen skapar problem då det fysiska framträdandet i relation till yttrandet till stor del handlar om koherens – om samband och sammanhang. Identifieringen på Internet försvåras genom att den uppgivna könstillhörigheten kan vara neutral, polymorf eller skiftande.

Bakom ett yttrande på Internet kan det finnas en eller flera personer som agerat självständig eller samarbetat på ett mer eller mindre medvetet plan. Det enskilda yttrandet kan alltså vara resultatet av en rad svåridentifierbara och/eller svårskiljbara aktörers bidrag och ageranden, vilket gör frågan om vem det är som talar svår att besvara. Internets hypertextuella struktur gör att olika aktörers röster länkas samman och att yttrandena i sig lösgörs från sina skapare och deras ursprungliga avsikter. Mitras (2002, s. 27) fråga, som tidigare berörts, ”Vems röst kan vi lita på?” indikerar svårigheten med att dels identifiera och dels bedöma tillförlitligheten hos cyberrymdens aktörer.

I studie 1 framställs de bakomliggande aktörerna på olika sätt sett – en seriös och identifierbar aktör, personifierad av dåvarande regering och statsminister, ställs mot en aktör med oklar identitet och oklara intentioner. Vidare, i studie 4 beskrivs (av respondenterna) hur Wikipedias skribenter, till skillnad från de traditionella uppslagsverkens artikelförfattare, agerar mer eller mindre anonymt utan krav på att uppge namn, formell sakkunskap eller genomgångna utbildningar.

- **Ansvarsförskjutning**

Den hypertextuella strukturen bidrar till att texten distanseras från sin/sina skapare. Suler (2004) förklarar hur interaktionen med Internet kan göra att individens spärrar luckras upp och förorsakar ett normupplösande beteende. Upplevelsen av anonymitet och distans medverkar till att agerandet blir annorlunda i jämförelse med vardagens mer direkta kommunikation. Suler kallar fenomenet för *nätupplösningseffekten [the online dishinhibition effect]*, och förklarar att fenomenet uppstår när känslor av osynlighet och minskad sårbarhet bidrar till att vidga gränserna för vad som är acceptabelt att uttrycka, testa och utföra. Upplevelsen av distans förstärks av den fysiska osynligheten, i att slippa se den andres ansikte, likaså av asynkroniteten

som gör att den omedelbara responsen uteblir. På ett mer psykologiskt plan hittar Suler distansnerande faktorer i det egna *medvetandets expansion*, som förflyttar upplevelsen av alla andra aktörer och hela världen så att de befinner sig inom oss. Vidare talar Suler om ett *föreställt avskiljande* som innebär en känsla av att nätet är ett spel där online fiktionen skiljs från offline fakta och därmed bidrar till att befria användaren från ansvar.

Om ansvaret inte tillskrivs textens skapare, hur ska då mottagarens ansvar uppfattas? Ett exempel förmedlat av dagspressen³¹ belyser sidor av ansvarsproblematiken. En 30-årig man, som kallar sig "Alexandra" och utger sig för att vara en ung kvinna med en modellagentur, uppmanar unga flickor att lägga ut egenhändigt tagna bilder (med mobiler eller webbkameror) av sig själva på Internet. Förhoppningar om en modellkarriär hägrar för flickorna. Först är kontakterna via nätet, ofta på ungdomssajter, relativt oskyldiga, men steg för steg uppmanas flickorna att göra alltmer vågade saker på sina bilder. Den egna kameran i hemmiljön har förmodligen underlättat och haft en lugnande inverkan, men efteråt har flickorna drabbats av skuld känslor för att de följt en okänds uppmaningar trots att de egentligen borde veta vikten av att vara försiktig vid kontakter via Internet. Skulle de ha gjort samma sak om de mött en person på gatan? Vid en del av kontakterna har "Alexandra" senare träffat flickorna och utnyttjat dem sexuellt.³² Beteendet benämns *nätgroming* vilket innebär att vuxna använder Internet för att skapa relationer med barn i syfte att arrangera sexuella aktiviteter³³.

Enligt Sjöstedt och Stenström (2002) leder det ökande informationsutbytet på Internet till att fler aktörer utnyttjar tekniker för att vilseleda. Det handlar om den kalkylerade verklighetsförvanskning som kommer till uttryck i PR, lobbying, reklam eller politisk propaganda. Detta kan ske genom *simulering* – att aktören uppfinner ett nytt men falskt fenomen (efterapning eller avledning), och/eller genom *dissimulering* – att aktören döljer förekomsten av ett fenomen eller en händelse (kamouflering eller förklädning).

På Internet blir relationen mellan ord och handling mindre uppenbar än vid direkt kommunikation. Internetanvändarens värld kan betraktas som helt symbolburen då texternas utsagor saknar naturliga referenser; de korresponderar inte med omgivningen på samma sätt som vid den direkta kommunikationen där de kommunicerande kan uppleva en relativt hög grad av intersubjektivitet. När den kommunikativa situationen saknar koppling till referenssituationen får orden inte samma inne-

³¹ Dagens Nyheter, 24 april, 2005; 11 maj, 2006.

³² Alexandramannen har av tingsrätten dömts till fängelse och utvisning.

³³ Dagens Nyheter, 10 och 11 maj, 2006.

börd och värde för användarna. Anward (1989) betonar att förståelsen av ett yttrande ofta är socialt betingad eftersom många av våra yttranden sker inom ramen för en social kontext: "I en stor del av våra dagliga verksamheter producerar vi språkliga yttranden som dels kommenterar och beskriver den pågående verksamheten, dels kompletterar eller utgör vitala led i denna verksamhet" (ibid., s. 99). Anward lånar begreppet *resurssituation* från filosofin; resurssituationen är en situation som är bekant för de kommunicerande och som går att referera till när vi konstruerar en beskrivning. Om vi beskriver en situation frikopplad från talsituationen behöver vi underlätta för den/dem vi kommunicerar med genom att föra in referenser hämtade från en resurssituation beskriven ur deltagarens eller åskådarens perspektiv.

Skillnaden mellan att *säga* något med ord och att *göra* något med ord, lyfts fram av Greenawalt (1996). Uttryck som förändrar den sociala och normativa omgivningen eller situationen, exempelvis hot, erbjudanden, eller uppmaningar till brott, benämns *situation-altering utterances*. Orden gör något med oss genom att frammana reaktion eller handling. "Extremely harsh personal insults and epithets directed against one's race religion, ethnic origin, gender, or sexual preference pose a serious problem for democratic theory and practice" (ibid., s. 47). Ska dessa uttryck stoppas för att de leder till våld, för att de sårar, eller för att de uttrycker dominans och fientlighet, undrar Greenawalt. Ska människan tillåtas denna frihet?

Om de kommunicerande inte tillskriver orden samma innebörd och värde, hur ska då en uppmaning till handling tolkas och vem bär ansvaret för dess konsekvenser – kan vi verkligen lasta någon som vi inte vet vem det är för handlingar som vi själva utför? Då de bakomliggande aktörerna kan vara svåridentifierade och ha oklara avsikter, blir mottagaren på Internet i större utsträckning medskapare till texten och tillåts ladda den med innehåll och mening.

Studie 3 tar upp de informationssökande studenternas bedömning av texters trovärdighet, och pekar på hur dessa bedömningar sker utifrån egna och/eller andras erfarenheter – ibland även på en mer intuitiv grund. Det kan vara svårt att veta vad olika aktörer och uttryck på nätet står för, men en ökad medvetenhet om de element och ledtrådar som ingår kan underlätta.

- **Parallellvärld och/eller hyperrealitet**

Den fysiska vardagsvärlden och den digitala världen upplevs delvis som parallella, men sammansmälter alltmer. Internet kan vara en parallellvärld och/eller en hyperrealitet, och samtidigt utgöra ett påtagligt inslag i vardagslivet.

Postmodernismens utmärkande drag passar in på Internet. Här finns flyktigheten, mångfalden, friheten samt avsaknaden av riktning och övergripande konstruktioner, likaså utgör svårgreppbarheten och svåröverskådligheten gemensamma näm-

nare. Blandningen av olika berättelser och perspektiv ger en känsla av frihet, men medför också en risk att förlora fotfästet. Att tillämpa ett postmodernistiskt tankesätt på Internet som fenomen är ett sätt att söka förståelse för hur hypertexten tillåter var och en välja sina egna vägar, skapa sina personliga sammanhang och själva bestämma slutpunkten. Svedjedal (2004, s. 405) ger en bild av hypertextens konsekvenser för såväl författaren som läsaren: ”Att skriva en hypertext är att låta alla vägkorsningar snurra runt – att förflyktiga det som blivit fast, att vidga möjligheterna till val istället för att begränsa dem. Att ställa läsaren inför valets förfärliga ansvar – att göra det sett istället för bara igenkänt.”

Begreppet *postmodernism* uppstod delvis som en reaktion på modernismens tro på vetenskapliga framsteg och rationalitet; den teknologiska utvecklingen i västvärlden ansågs vara snabbare än vad den enskilda människan kunde klara av (Morley, 1999). Postmodernismen ifrågasatte de stora sanningarna, det vill säga de metanarrativa strukturer som fungerat som en röd tråd och placerat in oss i historien med ett avgjort förflutet och en förutsägbar framtid, och anförde istället förekomsten av ett oändligt antal olika sorters historier och kunskap (Giddens, 1996, 1998; Lyotard, 2002). Giddens (1999) väljer begreppet *senmodernitet* framför postmodernitet, och beskriver hur livet i senmodernitetens värld medför en rad svårigheter och dilemman som exempelvis berör förening kontra fragmentering, och upplösningstendenser kontra integrationstendenser. Enligt Giddens gör samtidens villkor att vi lever i världen på ett annat sätt än tidigare – vi lever fortfarande ett lokalt liv, men det rumsligt avlägsna påverkar vår uppfattning och tränger sig alltmer in i de lokala aktiviteterna.

På Internet likväl som på andra arenor, sker kommunikationen med hjälp av tecken som står för (betecknar) något annat än sig själv³⁴. Dessa tecken blir begripliga utifrån sin likhet med det betecknade eller utifrån överenskommelser på mer eller mindre godtycklig basis (Fiske, 1997; Hansson, Karlsson & Nordström, 1992; Watson & Hill, 2000). Castells (2000, s. 377) framhåller att den verklighet som vi kan se och ta på ”alltid varit virtuell eftersom den ständigt upplevs genom symboler som inramar praktiken med någon betydelse som undflyr en strängt semantisk definition”. Att påstå, som en del kritiker hävdar, att den nya symbolmiljön inte representerar ”verkligheten” skulle implicit referera till en absurd primitiv föreställning om en ”okodad” reell erfarenhet som aldrig existerat. Castells sammanfattar sitt resonemang: ”Alla verkligheter kommuniceras genom symboler, och i den mänskliga, interaktiva kommunikationen är alla symboler, oavsett medium, något förskjut-

---

³⁴ Kommunikationsvetenskapens semiotiska skola definierar *kommunikation* som skapandet av betydelser. Synsättet framhåller tecknet som det betydelsebärande elementet.

na i relation till sin tilldelade semantiska betydelse”. I viss bemärkelse uppfattas all verklighet som virtuell, alltså behöver det inte vara någon skillnad mellan ”verkligheten” och symboliska representationer eftersom mänskligheten alltid har existerat och handlat genom symbolmiljöer.

Baudrillard (1999) demonterar vad som vanligtvis benämns som *verklighet* till ingenting, och går så långt i sitt resonemang att till slut är ingen kritik eller dialog ens möjlig. Enligt Baudrillard handlar hyperrealiteten varken om en dröm eller om en verklighet, utan om en utopi som upplevs som om den vore förverkligad. Baudrillard har inte tillämpat sitt resonemang på Internet; han använder Disneyland som typexempel på hyperrealitet där verkligheten är simulerad. Överfört till Internet som arena, kan informationen tekniskt sett plockas ner till ett oändligt antal små bitar av information som var och en i sig blir förhållandevis ointressant att analysera. Isärplockandet leder tanken till *fildelningen* som innebär att filer på en dator tillgängliggörs för kopiering; ett agerande som är okontroversiellt så länge det inte handlar om upphovsrättskyddat material (Svenska datatermgruppen, 2007). Dock förekommer fildelning i anslutning till kopiering av filmer och musik från Internet och Svenska datatermgruppen (2007) väljer att skilja mellan *fildelning* och *piratkopiering på nätet*. Fildelningens nedbrytning av materialet kan i vissa fall användas för att försvara handlandet i sig – och därmed även ihopsättandet, det vill säga kopieringsakten.

Är Internet en hyperrealitet, alltså en slags simulerad verklighet? När texter och bilder manipuleras så att de inte längre refererar till något annat än till sig själv, går kopplingen till verkligheten förlorad. På digitala arenor kan de ledtrådar och referenser som bidrar till förståelsen saknas. När hypertextstrukturen fjärrar användaren från den ursprungliga avsikten och kopplingen till verkligheten, kan upphovsmannen/upphovskvinnan inte längre förbindas med sitt verk. Innebörden och värdet bestäms därmed utifrån den kontext som användaren skapat. I samma stund kan någon annan användare göra en annorlunda tolkning, och samma användare kan i nästa stund få en ny uppfattning...

Wikipedia, som beskrivs i studie 4, ger deltagarna en känsla av gemenskap med delade mål och visioner. Andra digitala arenor bygger i ännu större omfattning på fantasi och tillåter prövandet av olika identiteter vilket gör att de agerande bara existerar i dessa dimensioner.

I studie 2 reflekterar ett medium ett annat medium; men när dagspressen försöker fånga Internet som fenomen så är det svårt att relatera till tidigare medier och erfarenheter, istället formars genom framställningarna en egen bild av Internet – en arena som till viss del påtvingar användarna icke önskvärd information.

- **Den utjämnande effekten**

Internets tillgänglighet har bidragit till att mediet kan användas av i princip vem som helst, inte bara, som initialt, av militärer eller akademiker. Utökad användarvänlighet har lett till att användarnas gemensamma nämnare enbart är att vara kommunicerande människor. Internet ger sken av att alla användare är likställda. Suler (2004) talar om *förminskandet av auktoritet* som gör att vi oavsett status, välstånd, kön och bakgrund i verkliga livet kan agera utifrån samma förutsättningar – på nätet avgör snarare kommunikationsfärdigheterna, envisheten, idéernas kvalitet och det tekniska kunnandet.

Internet är idag konstruerat så att makten till stor del distribuerats till användarna. Det är användarna som ger upphov till olika slags nätverk och därmed uppstår effekter som vanligtvis inte uppträder inom mer traditionellt etablerade maktstrukturer (Leuf, 2002). Negroponte (1995, s. 236) talade tidigt om nätet som ”De refuserades salong” och pekade på den annorlunda ordningen som gav marginaliserade grupper nya möjligheter. Rasideologiska och extremnationalistiska grupper använder Internet för att bygga sina nätverk, och Lööv (1998, s. 175) skriver: ”Distributionskostnaderna är låga, och nätet, diskussionsgrupperna, e-posten och de snabba svaren skapar en känsla av samhörighet, av att det finns en ’stor vit motståndsrörelse’ där ute någonstans.”

Språket är en nyckel till den nätbaserade kommunikationen, men kan vara både inkluderande och exkluderande. Tidigare förutspåddes att engelskan skulle bli Internets officiella språk. Goldsmith och Wu (2006) betonar att mindre än 50 % av sidorna på Internet är på engelska. Om amerikanerna dominerade Internets i dess barndom så har den geografiska spridningen ökat, och med tiden gjort det allt viktigare att skapa portaler på lokala språk.

Samma information förekommer inte sällan på flera språk. En del innehåll kan överföras från ett språk till ett annat utan nämnvärda förändringar, men hänsyn behöver också tas till ords innebörder och kulturella sammanhang. Gärdenfors (1996) framhåller att de språkliga mönstren inte låter sig fångas genom grammatiska regler. Datorprogram som översätter klarar inte att hantera bakomliggande syften och intentioner som kan finnas i en text.

Respondenterna i studie 4 medger att många av Wikipedias bidragsgivare översätter artiklar från ett språk till ett annat, ibland med hjälp av datorbaserade översättningsprogram – vilket uppenbarligen inte upplevs som helt oproblematiskt. Wikipedia publicerar artiklar på cirka 250 språk³⁵ – en del språk förstås av många

---

³⁵ Bland dessa finns även konstgjorda språk som esperanto, ido, interlingua, lingua franca nova, toki pona och klingon (från Star Trek).

användare jorden runt, andra bara av ett fåtal personer och förekommer enbart med några enstaka artiklar. Engelskan är det i särklass största språket med mer än 2 miljoner artiklar. Wikipedias vision om ”alla” människors möjlighet att bidra, förstärker bilden av jämlikhet. Till skillnad från Internet generellt sett så har Wikipedia en uttalad målsättning som deltagarna förväntas underordna sig och som på sikt bör leda till viss konformism.

- **Urlakningseffekten**

Urlakningseffekten innebär att en lekman snabbt kan skapa och lägga ut en artikel om något som experter skulle behöva längre tid för att framställa och publicera. På nätet medför denna effekt både problem och möjligheter. Problem genom att formaliserad fakta- och kvalitetskontroll saknas; möjligheter genom att det potentiellt sett finns människor som innehar stor kunskap. På sikt behöver inte kvaliteten nödvändigtvis bli sämre jämfört med de expertgranskade uppslagsverken. Snabbheten att tillföra och ändra uppgifter i kombination med den kontroll som utövas bidragsgivare sinsemellan kan uppväga nackdelarna.

Gärdenfors (1996) talar om rådande kunskapsanarki på Internet, och betonar att den tolkande förmågans betydelse hos individen i större utsträckning blir avgörande när ingen annan längre garanterar kvaliteten. Tidigare har vi skämts bort genom att tillförlitligheten hos externa kunskapskällor, exempelvis artiklar i uppslagsverk och tidskrifter, garanterats av professionella granskare.

För att lekmannen ska upprätthålla bilden av expertens sakkunskap, och uppfatta experten som expert, behövs en tydlig gränsdragning mellan vad som sker på scenen och vad som sker bakom, påpekar Giddens (1999). Giddens talar om *abstrakta system* i samhället, och om den tillit, i form av ansiktslösa åtaganden, som måste byggas upp för att bilden av experternas kunskaper, om vilka lekmannen till stor del är okunnig om, ska kunna upprätthållas. Internet går att likna vid de abstrakta system som osynliggör experternas mänskliga sidor, med misstag, dåliga dagar och begränsade kunskaper.

Studie 1 kan användas för att illustrera en form av urlakningseffekt: Ett regeringsstött projekt med professionella experter och informatörer (Levande historia) agerar sida vid sida med en aktör med diskutabel inriktning och okänd kompetens (Sann historia). Eftersom dessa aktörer på flera sätt har skapat likartade webbplatser, och dessutom har liknande webbadresser (www.levandehistoria.org och www.levandehistoria.com), så är risken för förväxling uppenbar för Internets användare.

De uppsatsskrivande studenterna i studie 3 vill ha texter som tillhör den vetenskapliga genren. Deras bedömning av texternas trovärdighet och användbarhet

utgår från en rad olika faktorer varav några undersöks i studien. Det kan vara svårt att avgöra om en text är en vetenskaplig artikel eller en studentuppsats med lägre kvalitetsmässiga krav. I studien lyfts tanken om att studenternas informationsvärdering utvecklas under studietiden, att studenten alltmer kan förlita sig på sin erfarenhetsbaserade uppfattning.

I studie 4 berättar respondenterna om Wikipedias bidragsgivare som agerar utan att ange sin verkliga identitet och sin formella kompetens, dock betonas att återkommande bidragsgivare utvecklar igenkännbara användarprofiler som ger en bild av personernas stil, kunskap, kommunikationssätt, konflikthanteringssätt med mera. Samarbetet gör att den enes brister kompenseras av den andres kunnande och skicklighet. Enligt wikiideologins grundtankar dokumenteras alla redigeringar, diskussioner och övrig kommunikation – därmed görs också de bakomliggande processerna synliga. Det som sker bakom scenen är inte dolt utan är tillgängligt för den som vill se – något som kan bidra till en realistisk grad av tillit.

Den hypertextuella dialogen

Den *hypertextuella dialogen* är ett egenkonstruerat koncept som utvecklats under avhandlingsarbetet för att understödja förståelsen för de dialogiska processer som hypertextstrukturen kan bidra till. Efter publiceringen av studie 1 har konceptet problematiserats ytterligare och utvecklats till en modell med tre tänkbara nivåer av hypertextuell dialog. Konceptet och modellen ska erbjuda en bild av varför yttrandefriheten kan se annorlunda ut på en arena som Internet.

Både *hypertext* och *dialog* berör samspelande subjekt/objekt och syftar till en interaktiv eller sammanlänkad situation. Begreppen går att illustrera med hjälp av *kedjan* – en metafor där kedjans länkar sammanbinder någon form av uttryck i tal, text eller bild. Bakhtin (i Wertsch, 1991) ser varje yttrande som en länk i den kommunikativa kedjan. Det är denna tanke som inspirerat till utformningen av avhandlingens omslag där länkar förenas kors och tvärs, och som förstärks genom titeln ”De länkade orden”.

Sammanförandet av de två komplexa begreppen, *hypertext* och *dialog*, ger upphov till många frågor: Vilken relation har begreppen? Vad för slags egenskaper går att tillskriva dialogen i en hypertextuell dialog? Vem, eller möjligtvis vad, kommunicerar i de dialoger som hänsyftas, och i vilken mån kan de kommunicerande subjekten/objekten urskiljas? Finns det behov av att göra detta?

- **Konceptets första del: *Hypertextuell***

Hypertext som idé har presenterats i kapitel 2. Här refererar den *hypertextuella* sidan av konceptet *hypertextuell dialog* till uppbyggnaden med sammanlänkade objekt som är karaktäristiskt för Internet, men också till texternas samhörighet utifrån likhet på såväl ett utseendemässigt som ett mer idé- eller innehållsmässigt plan. Utifrån någon form av gemensam beröringspunkt länkas olika uttryck till varandra i mer eller mindre kontrollerade och medvetna processer. Hypertextstrukturen ger upphov till nya sammanhang med nya innebörder som följd.

Snyder (1998, s. 126) skriver om hypertextens konstruerande egenskaper: "[H]ypertext is constructed partly by the writers who create the links and partly by readers who decide which threads to follow". Synsättet speglar två medvetna processer, dels en strukturell sida, dels en subjektiv/kognitiv sida. Den hypertext Snyder beskriver utgår från de agerande personerna, det vill säga författaren och läsaren, men möjliggörs av tekniken och det protokoll som gör att det går att skapa länkar inom och mellan texter. Även vanlig tryckt text kan ha hypertextuella inslag (*intern* inom samma verk, och *extern* mellan olika verk), exempelvis alfabetiska uppställningar, register, innehållsförteckningar, fotnoter, hänvisningar och referenser. Fenomenet finns bland annat i akademiska arbeten, på dagstidningssidorna, i Bibeln, i kokböcker samt vid recensioner av film, teater och litteratur. Texter relateras till andra texter, eller till andra källor som exempelvis mikrofilmer, webbadresser och tv-program, och läsaren väljer själv om han/hon vill använda sig av de erbjudna möjligheterna.

I den tryckta bokens format visar Taylor och Saarinen (1996) hur hypertextens karaktär kan användas; *Imagologies, Media Philosophy* ger läsaren många möjligheter utöver att läsa boken från pärm till pärm. Även Lindqvist (1999) bryter det linjära läsandet genom sina avsnittshänvisningar som omgestaltar texten till en labyrinth utan utgång. Svedjedal (2004, s. 257) anser att "[h]ypertexten fullföljer den bokliga texten snarare än att förnya den – hypertextens grepp är inget annat än olika sätt att hjälpa läsaren att navigera mer självständigt". Internet är inget radikalt alternativ till boken; där förekommer också sammanhållna verk avsedda att läsas monosekventiellt och dessa skulle likväl kunnat vara publicerade som tryckta böcker.

Även om hypertexten inte är unik för Internet så har uppkomsten av Internet och hypertextprotokollen³⁶ synliggjort fenomenet och därmed bidragit till att medvetandegöra användarens/läsarens roll som medskapare till de uttryck som

---

³⁶ Hypertext Transfer Protocol, förkortat *http*.

han/hon möter. I det här arbetet utgör den digitala arenan förutsättningen för den hypertextuella dialogen.

- **Konceptets andra del: *Dialog***

Den andra sidan av konceptet, *dialogen*, kan beskrivas som en interaktion mellan individer som är ömsesidigt närvarande för varandra och som interagerar genom språket eller andra symboliska medel (Linell, 1998). Dialogen uppstår i mötet mellan sändare och mottagare. I klassisk mening skulle den önskvärda dialogen omfatta klarhet, symmetri, jämlikhet, ömsesidighet, harmoni, öppenhet, konsensus och samstämmighet, och samtidigt hålla borta otydligheter, tvetydigheter, missförstånd, intressekonflikter, hemligheter och maktutövning (ibid.).

På Internet är rollerna och samspelet inte lika uppenbara som vid det direkta mötet. Aktörerna på Internet behöver inte vara medvetna om varandras närvaro, eller om varandras deltagande och identitet. På flera sätt ställer hypertextstrukturen krav på en bredare dialogdefinition.

Bakhtins (i Wertsch, 1991, s. 67, 68) filosofiska fråga ”Who is doing the talking?” som tidigare nämnts, pekar på en viktig aspekt. Ett uttryck kan vara resultatet av en komplicerad dialogisk process inom ramen för ett specifikt sociokulturellt sammanhang. Det enskilda yttrandet går därmed inte enbart att hänföra till en speciell individ utan innehåller samtidigt många, ibland svåridentifierade, röster. Bakhtin (1996, s. 428) betonar att yttrandets betydelse ofrånkomligen är kopplad till sammanhanget: ”At any given time, in any given place, there will be a set of conditions – social, historical, meteorological, physiological – that will ensure that a word uttered in that place and at that time will have a meaning different than it would have under any other conditions”.

Överförd till Internet som kontext, expanderar Bakhtins fråga ytterligare genom att innebörden påverkas av en rad faktorer som gör upplevelsen av en text unik. Genom att Internets användare väljer sina egna vägar, skapar var och en ett eget sammanhang. Lägg dessutom till att den enskilda individen, både författaren och läsaren, har sin förförståelse, sina erfarenheter, sin personlighet, sina avsikter och sin (sub-)kulturella tillhörighet.

Den hypertextuella dialogens olika nivåer

Förenade till ett koncept får de två begreppen *hypertextuell* och *dialog* en utökad innebörd; människa och teknologi samverkar på en arena där de verkliga aktörerna kan vara både svåridentifierade och omedvetna om sitt agerande. Sammanhållande på den hypertextuella arenan kan vara såväl en logisk relation som en konkret för-

bindelse. Sökmotorerna på Internet kan föra samman dokument som innehåller samma ord eller begrepp utan att ta hänsyn till att betydelsen och sammanhangen varierar – sökmotorerna har inte människans känslighet för betydelser. På de tre föreslagna nivåerna av hypertextuell dialog – *teknisk*, *intertextuell* och *diskursiv* nivå – medverkar och samverkar människa och teknologi i olika utsträckning (se tabell 5). Om tekniken dominerar på den första nivån, så minskar dess inverkan i de kommande två och låter människan ta över på den tredje nivån.

TABELL 5. Den hypertextuella dialogens tre nivåer

Hypertextuell dialog	Dialogen möjliggörs av...
<i>Teknisk nivå</i>	Länkar, indexering, sökmotorer med mera
<i>Intertextuell nivå</i>	Referat, citat, fotnoter, hänvisningar, referenser, recensioner, plagiat, förteckningar och register, men även genom påhopp, skvaller, förtal, hädelse/blasfemi
<i>Diskursiv nivå</i>	Likhet och innehållsmässig beröring, samt olika åsikter, föreställningar, idéer, tankesätt som anknyter till gemensamt tema, intresseområde eller genre

För att belysa nivåerna i modellen har ett ord, *framtid*, valts ut. Med utgångspunkt från en sökning med den svenska söktjänsten Google (<http://www.google.se>) görs här en förenklad analys i demonstrationssyfte. Sökningen på ordet *framtid* gav närmare 2,5 miljoner träffar³⁷ varav de första 50 har överblickats. Bland träffarna finns olika slags dokument, med olika bakomliggande aktörer och avsikter. *Framtid* kan bildligt eller bokstavligt beröra enskilda personers framtid likväl som orters, kommuners, länders och hela världens framtid. Olika aspekter av framtid går att hänföra till miljö, ekonomi, näringsliv, sport och media. Ungdomars framtid med koppling till arbete, yrke och utbildning återkommer. Ordet *framtid* kan också ingå i namnet på politiska partier, tidningar eller föreningar. Wikipedias definition av framtid hamnar högt på träfflistan. En speciell kategori dokument utgörs av bloggarna – bloggofären ger spelrum för åsikter, visioner, dagböcker, debatter, listor och favoriter. På sidan med träffarna finns även sponsrade länkar som leder till ett nätverk för intresserade av omvärld, trender och framtid, information om pensionsparande i fastigheter, samt tjänster för trend- och omvärldsanalyser.

³⁷ Sökningen gjordes 22 januari, 2008, på hela webben.

När de hypertextuella nivåerna presenteras nedan, avslutas varje nivå med en exemplifiering relaterad till sökningen på ordet *framtid*.

- **Den tekniska nivån**

Den tekniska nivån är möjliggjord av den hypertextuella strukturen på Internet, alltså av de språk och protokoll som länkar samman och överför dokument. Sökmotorerna, den programvara som letar bland Internets webbsidor – i dess filarkiv och databaser, presenterar träffar där webbsidor, dokument, textsegment och bilder sammanförs utan anspråk på någon som helst innehållsmässig relevans. Google är en av flera tillgängliga söktjänster som erbjuder sökmöjligheter. Utifrån sin sökning presenteras användaren för en träfflista, men sedan får han/hon själv bedöma vad som hör till och inte hör till. Avsikten här är inte att tränga in i de tekniska aspekterna som är ett omfattande område i sig, utan att visa ett tänkesätt.

Exemplet framtid: En närmare titt på de första 50 träffarna visar att den gemensamma nämnaren består i att ordet framtid förekommer i dokumenten. På mindre än en halv sekund har sökmotorerna skannat av en stor mängd sidor på webben och hittat det önskade ordet i miljontals dokument. Bakom webbsidorna finns en mängd olika aktörer som verkar bland annat för miljö, djur, barn, ungdomar, idrottare, kyrka, turism, partier och föreningar. Flera enskilda personers bloggar där ordet framtid förekommer i något sammanhang finns med. Träfflistan presenterar även en förteckning med länkar till svenska bloggar där det finns inlägg som berör framtid. Om sökningens träffar var relevanta vet bara användaren själv beroende på vad han/hon eftersöker. En mer avancerad sökning kan minska antalet träffar och göra träffbilden mer fokuserad.

- **Den intertextuella nivån**

Den intertextuella nivån sammanför texter utifrån någon slags likhet eller innehållsmässig beröring. Detta kan ske genom hänvisningar, fotnoter, referat, citat, recensioner och referenser som på ett medvetet plan, på Internet ofta med hjälp av länkar, kopplar en text till en eller flera andra texter. Olika påhopp, skvaller och förtal på Internet bidrar också till en slags dialog på intertextuell nivå.

Vandringssägner³⁸ har i alla tider cirkulerat från mun till mun. af Klintberg (2005) berättar att det på Internet sprids en ny typ sägner, som är mer omfattande och mer detaljerade, nu avsedda att läsas. Möjligtvis kan en del av dem motsvara de som tidigare traderades. Enkelheten att vidarebefordra och länka, men också att

---

³⁸ af Klintberg (1996) beskriver vandringssägner som en berättelse med fast intrig och utbytbara personer. Rykten är påståenden som berör en viss person eller produkt.

lägga till, förändra och själv skapa, gör många involverade i skapandeprocessen, och precis som vid de mer traditionella vandringsägnerna vet ingen vem som ursprungligen gav upphov till berättelserna.

Intertextualitet beskrivs av Watson och Hill (2000, s. 316): "the relationship between texts, the way they interconnect, interweave and interact upon each other". Styrkan som intertextualiteten kan tillskrivas är att den suddar ut gränserna mellan individuella texter. Hellspong och Ledin (1997, s. 43) säger att "texter alltid ekar av andra texter". De talar om texternas dialog där texten "återskapar, lånar ut, omformar, replikerar på, vänder sig mot eller knyter an till" andra texter (ibid., s. 56). Hellspong och Ledin lyfter fram två typer av intertextualitet: *vertikal intertextualitet* som hänvisar till texter av samma genre, exempelvis till texter som kan fungera som förebilder, och *horisontell intertextualitet* som förbinder texter från olika genrer och verksamheter. Det näraliggande konceptet *inbäddade texter* beskriver också hur texter går in i varandra. Hellspong och Ledin illustrerar med den vetenskapliga texten som förhåller sig till tidigare producerade texter genom att innehålla referenser och citat.

Vid intertextualitet i en hypertextuell miljö underlättar tekniken för användaren att se och utnyttja texternas förbindelser. Huvudsakligen kan länkar fungera på tre sätt: genom att sammanbinda delar av samma dokument, genom att sammanbinda dokument inom samma webbplats samt genom att sammanbinda dokument från en plats till en annan. Länkarna behöver inte ha innehållslig koppling, det kan handla om att någon valt att skapa dem utifrån sina egna personliga preferenser.

Exemplet framtid: Här sammanlänkas olika texter med varandra, ofta på ett mer innehållsligt plan. En av sökningens träffar leder till en mäsas om kunskap och framtid. På denna webbsida presenteras alla utställare; många av dem med länkar till egna webbplatser där de tillhandahåller information om sin verksamhet. Wikipedias artikel om framtid inleder med att förklara att "[f]ramtiden är den delen av tidslinjen som ännu inte inträffat"³⁹. Interna länkar till enskilda ord i artikeln förekommer, exempelvis *tidslinjen*, som leder till andra artiklar, och externa länkar bland annat till ett institut för framtidsstudier; vidare finns en länk till Wikiquote, som också tillhör Wikimedia Foundation, och erbjuder citat om framtid. Ett bloggsamarbete avsett för att dryfta kyrkans framtid innehåller hänvisningar till olika källor, samt till andras bloggar och debattinlägg. I ett dokument, skapat av en anonym person (kan vara flera personer) figurerar en mängd länkar till olika webbsidor som förmodligen speglar personens intresseområden. För den som inte känner aktören kan sammanställningen upplevas som något förbryllande.

---

³⁹ Tillgänglig 22 januari, 2008, på <http://sv.wikipedia.org/wiki/Framtid>

- **Den diskursiva nivån**

Den diskursiva nivån föreslås omfatta texter eller dokument som innehållsmässigt förenas genom att de någonstans förhåller sig till samma idé, uppfattning, föreställning, representation, historia, yttrande et cetera. Uttryck av olika slag kan betraktas som delar av en och samma övergripande *diskurs* – ett begrepp som kan beteckna en helhet av sammanhängande uttryck, utsagor och begrepp.

I en diskurs kan ståndpunkterna till ett fenomen vara skiftande och åsikterna diametralt olika. Texter (och/eller hela dokument) kan på ett mer eller mindre medvetet plan förenas till en definierbar och sammanhängande diskurs.

Exemplet framtid: En mängd olika, mer eller mindre tydligt avgränsade, diskurser uppträder i träffarna. Flera dokument berör ungdomars framtid och handlar om utbildning, yrkesval och karriär. Bakom dessa dokument finns mässarrangörer, företag, medier, kommuner, skolor och utbildningsinstitutioner som i sin tur är försedda med länkar till information om jobb, rekrytering, yrkesval, arbetsmarknadsdagar och olika utbildningar, bland annat till högskoleguiden. Det finns även webbsidor där boende i vissa svenska kommuner ges möjlighet att utforma sina personliga handlings- och studieplaner. En annan övergripande diskurs har politisk inriktning och omfattar sidor om politiska partier, kommuner som vill ha folkomröstning, och opinionsbildning relaterade till miljön och utrotningshotade djur. Ytterligare en möjlig diskurs, som förekommer bland träffarna, går att se i kommuners och orters marknadsföring bland annat inriktad på turismen.

Den hypertextuella dialogens nivåer i avhandlingens studier

Den beskrivna modellen förenklar verkligheten, men ger samtidigt en bild av mötet mellan människa och teknik. De olika nivåerna av hypertext behöver inte vara ömsesidigt uteslutande, men likväl som de samverkar med varandra bör de också kunna förekomma separerade från varandra. Här följer exempel på hur nivåerna kan synliggöras i studierna 1, 3 och 4 (studie 2 innehåller en mediedebatt som inte sker på en digital eller hypertextuell arena).

Den tekniska nivån synliggörs i studie 1 genom att båda aktörerna använder ”levandehistoria” i sin adress (URL); sökmotorerna kan därmed inte separera dem vid en sökning. Under en begränsad tid förekommer länkar mellan de två webbplatserna. Var och en av webbplatserna innehåller en mängd information som internt binds samman med länkar, detta medförde svårigheter när analysmaterialet skulle avgränsas. I studie 3 kan dokumenten som studenterna avser att bedöma vid sökandet efter information både ha eller inte ha hypertextuella egenskaper – en del texter är låsta i sin form, exempelvis som PDF-filer. Länkar kan ge värdefull vägledning

och skapa ett sammanhang. I studie 4 berättar respondenterna om hur Wikipedia tar vara på teknikens möjligheter utifrån den mer utvecklade wikitexten. Uppslagsverk har i princip alltid innehållit texter som läses och uppfattas icke linjärt. Hyper- och wiki-texter förenklar för användaren genom att erbjuda länkar, såväl internt som externt, som leder vidare i parallella spår eller till fördjupningar och utvikningar i det oändliga. Wiki-strukturen sammanlänkar uppslagsverket med användarnas diskussioner. I sina intervjuer, skickade via e-post, har respondenterna bifogat länkar till artiklar på Wikipedia för att förstärka, illustrera och/eller exemplifiera.

Den intertextuella nivån syns i dialogen som uppstår mellan aktörerna i studie 1, bland annat när Sann historia ifrågasätter de överlevandes berättelser som finns på Levande historia, och när Sann historia förvanskar texter från Levande historia – genom att ord och textsegment reproduceras och rekontextualiseras förändras innehållet. Respondenterna i studie 4 berättar att Wikipedias bidragsgivare söker efter texter som sedan bearbetas, och eventuellt översätts, för att passa in i formatet. Eftersom Wikipedia inte tillskrivs någon direkt trovärdighet som källa, behöver etablerade källor plockas in som referenser – dessa hamnar även på en teknisk hypertextuell nivå.

Den diskursiva nivån gör att de två aktörerna i studie 1 binds samman då de, trots sina motsatta synsätt, förhåller sig till samma händelse och samma tid i historien. I studie 3 kan den vetenskapliga texten som studenterna möter på Internet genom sin genretillhörighet anses tillhöra en övergripande diskurs; texten kan även brytas ner och innehållsmässigt beröra en stor mängd av mer avgränsade diskurser, som även går in i varandra.

Utöver de tre beskrivna nivåerna framskyntar i studie 4, i de länkar som på Wikipedia leder till ännu oskrivna artiklar, ytterligare en form av hypertextuell dialog. Dessa länkar är möjliga att hänföra till en föreställd eller imaginär nivå av hypertextuell dialog. Det rör sig alltså om länkar som ger uppslag till artiklar som ännu är obefintliga, men ändå är tankemässigt möjliga – länkarna är avsedda att fungera som inspirationskällor eller uppmaningar till att skapa nya artiklar. Länkarna är markerad med röd text och kallas för *red links*, *dead links*, *edit links* eller *broken links*.

KAPITEL 6 Diskussion

Sedan licentiatavhandlingen trycktes 2005 har yttrandefriheten, i anslutning till Internet, fortsatt vara synlig i samhällsdebatten – såväl på Internet som i andra medier. Nyhetsmedierna har företrädesvis, bland annat som en konsekvens av den etablerade nyhetsvärderingen, lyft fram problemorienterade infallsvinklar med betoning på svårigheter och avarter. Studie 2 ger en bild av dagspressens inställning under perioden 1997-1999 som antyder vissa farhågor gentemot ett nytt svårplacerat medium. Fortfarande förekommer liknande teman i mediedebatten. Nya inslag har dock dykt upp, exempelvis rörande ekonomi och försäljning, synliga bland annat i artiklar om de så kallade ”Nigeriabreven”⁴⁰ och om anskaffandet av anabola steroider från webbutiker⁴¹. Möjligtvis framstår den mediediskurs som analyserades i studie 2 som något naiv, men frågan är om inte samma slags naivitet fortfarande finns kvar. Avsikten är dessutom inte helt uppenbar – vill nyhetsmedierna upplysa, avskräcka eller marknadsföra? En nästan tre sidor lång dagspressartikel, om ”Piraterna på nätet” som laddar ner och kopierar film och musik från Internet, hävdar att det finns ”tusen” vägar att gå runt lagen⁴². Rena instruktionsanvisningen ligger öppen framför läsaren när tidningen utförligt visar hur piratkopiering är möjlig med hjälp av fildelningsprogram. Samtidigt syns ett ansvarstagande då det retoriska greppet att betona faran för barn och ungdomar återkommer i debatten – argumenten om att barnen måste skyddas ter sig närmast oantastliga. På ett känslomässigt plan har även rädslan för att Internet ska användas för ett elektroniskt heligt krig framhållits, ett ”Electronic Jihad” riktat mot västvärldens infrastruktur⁴³.

---

⁴⁰ ”Nigeriabrev” har förekommit även före Internets tid, men skickas nu som e-post. Se Dagens Nyheter, 11 juni, 2002, 13 mars, 2006, och 3 juni, 2007.

⁴¹ Dagens Nyheter, 7 juli, 2007.

⁴² Dagens Nyheter, 24 april, 2005.

⁴³ Dagens Nyheter, 11 september, 2007.

Uttrycken för önskemål om reglering och censur kan vara en konsekvens av mediernas vinkling – att likna vid moralisk panik – eller en spegling av människors attityder. I undersökningen från 1997⁴⁴, där 70 % av de tillfrågade svenskarna ville reglera Internet, hade de flesta av dem som påhejade censuren ingen egen erfarenhet av Internet. En annan dagstidning beskriver sin samtidiga undersökning, där frågorna ställdes på nätet, som ovetenskaplig; här röstade 9 % för censur⁴⁵.

Internet har bidragit till en enorm ökning av erfarenhetsförmedlingen. Om det tryckta ordet gav begreppet masskommunikation en innebörd så har nätet bidragit med tillgänglighet för den enskilda individen – inte bara som konsument utan även som producent. Tidigare har producenterna främst varit institutioner, organisationer och företag; idag kan individens egna erfarenheter vidarebefordras i text, bild och ljud till oändligt många.

Den mest intensiva debatten om yttrandefrihet och censur äger troligtvis rum på Internet – i fullständigt ocensurerade bloggar och nätforum där yttrandefriheten kan utnyttjas för att utmana yttrandefriheten. I studie 1 uppvisar de två webbaktörerna olika förhållningssätt gentemot yttrandefrihetens vara eller inte vara. Levande historia riktar sig till ungdomar och avser att etablera en öppen diskussion om demokrati och medmänsklighet – något som borde ge utrymme även för avvikande åsikter. Ändå tycks det finnas en tveksamhet vid mötet med de synsätt som Sann historia representerar. Dialogen som uppstår mellan aktörerna är önskad av Sann historia som tar vara på att yttrandefriheten ger marginaliserade aktörer möjlighet att agera. Den sker dock motvilligt från Levande historias sida som tycks vara besvärad av den andra aktörens närvaro och nog skulle önska att denna typ av åsiktsyttringar inte tilläts på samma arena.

Sanning, demokrati och autonomi

När den klassiska liberalisten John Stuart Mill en gång skrev *On Liberty (Om friheten)* var det med hopp om att skapa en kultur byggd på liberal tolerans – den urgamla rädslan för det nya och annorlunda skulle upphöra att vara ett hinder för mänsklig utveckling och frihet. Individens frihet skulle gynna samhället. Mills tre principer för yttrandefrihet skulle fungera oberoende av tid och rum: Sanning, demokrati och autonomi (Mill, 1978, 1995). Han var emot censur eftersom det som stoppas kan innehålla sanningen, och i så fall skulle censuren beröva världen sanningar (Weckert & Adeney, 1997). Mills principer återfinns i en nutida, norsk, statlig utredning om yttrandefrihet som betonar att människan kan vara förnuftig, sannings-

---

⁴⁴ Genomförd av SIFO på uppdrag av Aftonbladet. Aftonbladet, 8 april, 1997.

⁴⁵ Svenska Dagbladet, 10 april, 1997.

sökande, reflekterande, intresserad och ansvarstagande. Ju bättre det offentliga rummets institutioner är utbyggda, desto bättre kan yttrandefriheten främja sanning, demokrati och ett fritt meningsutbyte (Justis- och politidepartementet, 1999).

Om Internets pluralism medverkar till att göra oss klokare, då har vi en utmärkt arena att tillgå, men om vi fortfarande tror på att "sanningen" framträder i den oändliga mångfalden, är vi förmodligen väl naiva. Bland alla arenans parallella "sanningar" är den roll vi själva spelar vid Internetanvändningen alltid huvudrollen och den kräver ett ansvarstagande som medskapare och förvaltare av informationen.

Även om Internet medför problem genom att arenan utnyttjas av många aktörer för olika ändamål, så finns goda exempel. Den avslutande studien om Wikipedia visar på vilka möjligheter den digitala tekniken erbjuder, hur samverkande människors engagemang kan bli produktivt på ett sätt som både gynnar individen och helheten. Wikipedia går att se som en konsekvens av Internet, men också som en förebild där fördelarna i öppenheten och tillgängligheten uppväger nackdelarna. Utan formell övervakning eller förhandsgranskning prövas gränserna genom deltagarnas interaktion – i bidrag och diskussioner framträder det för närvarande encyklopediskt acceptabla och normgivande.

Vem bestämmer – alla eller ingen?

I samspelet på Internet formas mer eller mindre synliga koder för innehåll och beteende. Vem bestämmer vad som får uttryckas – är den sociala reglering som i viss mån förekommer på Internet uttryck för allas eller ingens vilja?

På Wikipedia kan innehåll som uppfattas vara provokativa, osmakliga, vilseledande, oseriösa, omotiverade, triviala, partiska, kränkande och förtalande falla utanför encyklopedins ram, detta bestäms av användarna. En del uppslagsord som förkastats återfinns under rubriken "Patenterat nonsens som har raderats". Den borttagna artikeln *isbit* framhåller att en "[i]sbit är en bit av is, som man kan använda för att göra kalla drycker kallare"⁴⁶. Förmodligen överskrider artikeln gränsen till det trivialt ointressanta, däremot finns artikeln *värmeljus* kvar och anför under kategorin belysning att "[t]ill sin funktion är ljuset en oljelampa av enklaste modell, avvikande och bättre är att vecken är centrerad i mitten och står med eget stöd"⁴⁷. Att artikeln fått kvarstå beror knappast på att den tillskrivs encyklopedisk relevans utan snarare på omgivningens omedvetenhet eller ointresse. Brister och felaktigheter som inte

---

⁴⁶ Tillgänglig 29 augusti, 2007, på http://sv.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Patenterat_nonsens_som_har_raderats/2006#Isbit

⁴⁷ Tillgänglig 29 augusti, 2007, på <http://sv.wikipedia.org/wiki/V%C3%A4rmeljus>

uppmärksammas blir kvar; därför behöver användarnas upptäckaransvar betonas, att iakttagelsen i sig leder till korrigering åtgärder.

Wikipedias spelregler bestäms av användarna som också bestämmer olika former av påföljder när dessa mer eller mindre uttalade regler inte respekteras. Respondenterna berättar om vandaler vid offentliga datorer på skolor och bibliotek – sannolikt rör det sig om skolelever som leker eller testat gränser. Eftersom agerandet i dessa fall sker anonymt (datorns IP-adress kan dock spåras) blir straffet inte personligt, men det förekommer att högstadieskolor blockeras under ett år, eller ännu längre, för att visa på allvaret.

Wikipedia – ett framgångskoncept på Internet

En webbsökning på sökordet *Wikipedia* ger drygt 250 miljoner träffar⁴⁸, vilket indikerar att Wikipedia knappast går att förbise. Nästan oavsett sökord, hamnar Wikiencyklopedin Wikipedia som källa högt på träfflistorna. Frånvaron av de traditionella uppslagsverkens tyngd och auktoritet gör det nödvändigt att hitta ett motiverat förhållningssätt – inte minst för utbildnings- och forskarsamhället. Precis som Internet ur ett övergripande perspektiv tar Wikipedia som källa inget ansvar för den förmedlade informationen; den enskilda användaren kan närma sig på valfritt sätt och se Wikipedia som ett uppslagsverk, en informationskälla, en kunskapsbank, ett webbibliotek, en utgångspunkt, en idégivare, en databas, ett diskussions-/debattforum, en intressegemenskap, ett tidsfördriv...

Jämförande studier av Wikipedia och Encyclopædia Britannicas nätversion har framhållit att skillnaden är förhållandevis liten (Giles, 2005). En svensk dagstidning⁴⁹ har låtit experter undersöka en rad uppslagsord⁵⁰ och funnit att Wikipedia överträffar nätversionen av Nationalencyklopedin avseende populärvetenskapliga artiklar. Wikipedia tycks förhållandevis snabbt och fortlöpande fånga upp aktuella händelser och strömningar i samhället som i många avseenden tycks spegla sina relativt unga skapares intressesfärer. Ämnesområden med stor aktualitet och/eller popularitet kan resultera i engagerade och djupgående artiklar.

En omöjlig dröm

Wiki-encyklopedin väcker en gammal dröm till liv – att ta sig an den klassiska utmaningen att fånga världens kunskaper på en plats och göra den tillgänglig för så

---

⁴⁸ Tillgänglig 27 februari, 2008, på <http://www.google.com>

⁴⁹ Svenska Dagbladet, 30 mars, 2006.

⁵⁰ Stella McCartney, Scientologi, Slobodan Milocevic, Bear Quartet, Kubism, flykting, dokusåpa, Mohamedteckningarna och Homeros.

många som möjligt. Wikipedias rötter går därmed att relatera till upplysningstidens idéer och det moderna projektet. Redan på 1600-talet föreslog Francis Bacon att all vetenskaplig kunskap skulle organiseras; tanken att låta de bildade i samhället sprida upplysning och bildning till medborgarna gav under 1700-talet upphov till de första moderna encyklopedierna. Under åren har olika organisatoriska principer hävdats: alfabetiska, ämnesmässiga och systematiska. Idag har hyper- och wiktikten genom länkstrukturen ändrat förutsättningarna för innehållets organisation, och i denna kontext blir det komprimerade, encyklopediska språket och uttrycks sättet en kvarleva, eller möjligtvis en markör, för att stärka trovärdigheten och visa på genretillhörigheten.

Wikipedia utmanar gamla föreställningar. Uppslagsverkets bidragsgivare är inte längre elitens namngivna experter utan tillhör allmänhetens breda skara. Redigerings- och granskningsprocesserna är inte slutna utan interaktiva och öppna för den som önskar bli delaktig. Innehållet är inte strikt vetenskaplig kunskap utan förhandlas fram i ständigt pågående diskussioner. Wiki-ideologin medför en öppenhet för framtida revideringar – artiklarna kan aldrig någonsin bli fullbordade oavsett hur korrekta, uttömmande och välskrivna de än upplevs vara. Med stöd i postmodernistiska tankegångar blir föreställningen om det ”oavslutade” greppbar just för att den komplexa tid vi lever i inte upplevs som greppbar. Det omöjliga öppnar en väg för det möjliga.

Den ansvarstagande navigationsmänniskan

Internets frihet leder till pluralism där mångfalden kan frodas på gott och ont. Inskränkningar i friheten medför att även sanningar stoppas. Sanningen ser dock olika ut för olika individer och inrymmer uttryck för olika förhållningssätt gentemot andra människor; följaktligen är det svårt att filtrera bort människoföraktande synsätt, bland annat då de kan maskeras med ironiska och sarkastiska uttryck. Studie 1 visar hur små ändringar som behövs i en text för att förvandla ett perspektiv till ett annat. Det mest svårhanterbara och förrådiska förekommer förmodligen i den gråzon där människosynen är oklar och där kunskap krävs för att blottlägga de underliggande värderingarna.

De uttryck, eller avtryck, som lämnas på Internet sammanlänkas med tidigare kvarlämnade uttryck för att fortleva i ett komplicerat samspel mellan människa och teknik. Uttrycken lämnas över till de efterkommande för att förvaltas vidare. Med individens roll som *medskapare* av mening i en hypertextuell miljö borde följa rollen som *medansvarig* för informationens användning och dess konsekvenser. Mediekritisk kompetens och metakognitiva strategier kan vara vägledande. Jönsson

och Rehman (2000) talar om behovet av att forma en fungerande *sökmänniska*. Kanske är det snarare en navigationsmänniska vi behöver, en slags *homo navigare*, som klarar av att utnyttja medier och teknik för att lotsa sig fram mellan synliga och osynliga krafter, och som kan fungera inom, utanför och mellan digitala arenor. McLuhan (1999) talade en gång om medierna som en förlängning av människans nervsystem. Tekniken är värdefull, men överträffas av mänskliga förmågor som att associera, värdera och sammanväga; i slutänden är dessa styrkor avgörande i mötet med praktiskt taget all information.

Internet, yttrandefrihet och trovärdighet kan studeras ur oräkneliga vinklar och vrår eftersom det idag handlar om så påtagligt närvarande fenomen i våra liv. Den här avhandlingen kan bidra främst genom sin unika kombination av angreppssätt och den slags helhet som dessa medverkar till att skapa.

SUMMARY IN ENGLISH

The linked words. The dynamics of a digital arena.

The overall aim of this thesis is to explore freedom of speech and aspects of credibility related to the Internet. The phenomenon *freedom of speech* is seen and examined principally from a communicative perspective in which giving and receiving information are communicative acts, and the Internet is the arena where the communication, made possible by digital technology, takes place. Theoretically the thesis is based on three key concepts: *Internet*, *freedom of speech*, and *credibility*. Four studies are included; each of them focuses on the main problem from different angles using different methods.

In the first study, two websites on the Internet, both having reference to the Holocaust, are examined. The aim is to identify some kind of hypertextual dialogue between *Living history [Levande historia]*, representing a serious project about human respect and democracy, and *True history [Sann historia]*, a plagiarist expressing a revisionist opinion. The textual analysis, inspired by rhetoric and theories of dialogism, show how these actors more or less reluctantly interact on the same arena. When an actor “borrows” texts from another, the plagiarising act involves establishing a position that can be used to correspond to one’s own ideology and purposes.

The second study examines a media debate about freedom of speech and censorship related to the Internet found in newspaper articles published during 1997-1999. The intention is to see which issues these newspapers emphasise, and how the role of the Internet is described. Content analysis, together with ideas from the field of discourse analysis, is used to extend the perspective. When describing the content on the Internet the articles focus on themes, such as sexually oriented material, personal integrity and racist expressions. Manifest and obvious aspects of the contents are emphasised, often in controversial terms, while more subtle aspects remain unexamined, for instance, matters concerning the evaluation of information.

The third study focuses on how university students writing essays assess the credibility of scientific information in web-based environments. In a questionnaire, the students are asked to estimate the importance they attach to 24 different elements. The analysis, based on descriptive statistics, shows that the students report

year of publication, followed by *teachers' recommendations*, and *abstracts* as the most important elements. These elements are categorised and presented according to a framework, constructed by researchers at Stanford University, with four types of web credibility (presumed credibility, reputed credibility, surface credibility and earned credibility). The model has raised questions about its applicability; whether more experienced students assess credibility differently than those having less experience.

The fourth study seeks to increase the understanding of the function and dynamics of Wikipedia as a collaboratively shaped wiki-encyclopaedia. In e-mail interviews, active users are asked about their impressions and experiences. The result is descriptive and focuses on the users, and their engagement and interaction. Wikipedia can be seen as an enlightenment project, similar to traditional encyclopaedias, but the engagement and interaction show that this phenomenon differs, and demands another approach. The articles progress gradually and appear in different stages; according to the wiki-ideology, they can never be finished as there should always be room for improvements.

Based on the studies, some reflections on what could be considered as special with the freedom of speech on the Internet are presented. These reflections, discussed in terms of seven aspects, are referred to as the *hypertext structure*, *the collage effect*, *boundless identities*, *shift in responsibility*, *parallel worlds* and *hyper reality*, *the compensating effect*, and *the leaching effect*.

A concept, denominated *the hypertextual dialogue*, has emerged during the work on this thesis. This concept has a technical, an intertextual and a discursive level. A point which can be noted here is that texts on the Internet are simultaneously linked in different ways; some of them more controllable than others.

The discussion deals with the news media's approach towards the Internet, what their possible agenda could be, and the impact they have on people. Whether Internet's pluralism leads to some kind of "truth", as predicted by old liberalists, seems naïve today, but it certainly offers many parallel "truths". In several ways Wikipedia could serve as a model to the Internet by showing how committed individuals interact to create a product – even challenging the established encyclopaedias. When users interact with and within the hypertextual structure, the construction of meaning, as well as the responsibility for the consequences, would move from the texts' original authors to the users. Perhaps the Internet requires the involvement of some kind of *homo navigare* who is able to function within, outside and between digital arenas.

Referenser

- Agebäck, A. K. (1996). *Jakten på videovåldet – om tillsyn och kontrollörer*. Våldsskildringsrådet, rapport nr 15. Stockholm: Regeringskansliets Offsetcentral.
- Anward, J. (1989). Om form och funktion i språkutvecklingen. I Sandqvist, C. och Teleman, U (Red.), *Språkutveckling under skoltiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Arvidson, P. (1977). *Trovärdighet hos massmedier*. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar. Meddelande nr 81.
- Arvidson, P. (1980). *Trovärdighet och förtroende, tillförlitlighet och tillit. Ett försök att empiriskt mäta fyra specifika trovärdighetsbegrepp*. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar. Meddelande nr 103.
- Arvidson, P. (1981). *Tror vi på våra massmedier? Ett försök att finna nya vägar att mäta förtroendet för och trovärdigheten hos våra massmedier*. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar. Meddelande nr 109.
- Bakhtin, M. M. (1996). *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press.
- Baudrillard, J. (1999). *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Berggren, C. och Herdenberg, A. (1999). *Nätjuridisk guide*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Bergström, A. (2006). Nyheter, bloggar och offentliga sajter. I Holmberg, S. och Weibull, L. (Red.), *Du stora nya värld. Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle. SOM-undersökningen 2005*. SOM-rapport nr 39. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Buckingham, D. (2003). *Media Education. Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Burgoon, M., Hunsaker, F. G. och Dawson, E. J. (1994). *Human communication*. Thousands Oaks: Sage Publication.
- Burr, V. (1995). *An introduction to social constructionism*. London: Routhledge.
- Castells, M. (2000). *Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg: Daidalos.

Center for Media Literacy (2005). *CML MediaLit Kit*. Tillgänglig 14 september, 2007, på http://www.medialit.org/reading_room/article677.html

Cohen, S. (2002). *Folk devils and moral panics. The creation of the mods and rockers*. New York: Routledge.

Colman, A. M. (2002). *A Dictionary of Psychology*. Oxford: Oxford University Press.

Electronic Frontier Foundation (2004). *About EFF*. Tillgänglig 15 juni, 2004, på <http://www.eff.org/about/>

Electronic Frontier Foundation (2005). *About EFF*. Tillgänglig 29 mars, 2005, på <http://www.eff.org/about/>

Electronic Frontier Foundation (2007). *About EFF*. Tillgänglig 27 september, 2007, på <http://www.eff.org/br>

Fairclough, N. (2001). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.

Findahl, O. (2007). *Svenskarna och Internet*. World Internet. World Internet Institute. Tillgänglig november, 2007, på <http://www.wii.se>

Fiske, J. (1997). *Kommunikationsteorier. En introduktion*. Borås: Wahlström & Widstrand.

Fogg, B. J. (2002). *Prominence-interpretation Theory: Explaining How People Assess Credibility*. Rapport från Stanford Persuasive Technology Lab. Stanford University. Tillgänglig 31 mars, 2003, på <http://credibility.stanford.edu/pit.html>

Fogg, B. J. (2003). *Persuasive Technology: Using Computers to Change what We Think and Do*. San Francisco: Morgan Kaufmann Publishers.

Fogg, B. J., Lee, E. och Marshall, J. (2002). Persuasive Computing: Using Technology to Change Attitudes and Behaviors. I J. P. P. Dillard, M. (Red.), *The Persuasion Handbook: Theory and Practice*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.

Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, Symposion.

Furhammar, L. (2001). *Den rörliga bildens århundrade*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Förenta Nationernas informationskontor för de nordiska länderna. *Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna* (antagen 1948). Köpenhamn.
- Galtung, J. (1994). *Human Rights in Another Key*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1996). *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Giddens, A. (1998). *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Giddens, A. (1999). *Modernitet och självidentitet*. Göteborg: Daidalos.
- Giles, J. (2005). Internet encyclopaedias go head to head. *Nature* 438, s. 900-901. Tillgänglig 11 juli, 2006, på http://www.nature.com/news/2005/051212/pf/438900a_pf.html
- Giles, R. (1990). Are there times when censorship is justified? I Giles, R. (Red.), *For and against: Public issues in Australia*. Brisbane: Jacaranda Wiley, Ltd.
- Goldsmith, J. och Wu, T. (2006). *Who Controls the Internet. Illusions of a Borderless World*. New York: Oxford University Press.
- Greenawalt, K. (1996). *Fighting Words. Individuals, communities and liberties of speech*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Gärdenfors, P. (1996). *Fängslande information*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hadenius, S. och Weibull, L. (2002). Massmedier. *Press, Radio & TV i förvandling*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Hansen, B. (1997). *The Dictionary of Multimedia. Terms & Acronyms*. Wilsonville, Oregon: Franklin, Beedle & Associates Incorporated.
- Hansson, H., Karlsson, S-G. och Nordström, G. Z. (1992). *Bildspråkets grunder. Om konst, film/tv, reklam, nyheter, barn/ungdomskultur*. Stockholm: Almqvist & Wiksell AB.
- Hedlund, S. och Johannesson, K. (1993). *Marknadsretorik. En bok om reklam och konsten att övertyga*. Stockholm: SIFU.
- Hedquists, R. (2002). *Trovärdighet – en förutsättning för förtroende*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. Rapport 182.
- Hellspong, L. och Ledin, P. (1997). *Vägar genom texten*. Lund: Studentlitteratur.

- Hermerén, G. (1978). *Trovärdighetsbrister. Några begrepps- och klassifikationsproblem inom trovärdighetsforskningen*. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar. Rapport nr 90.
- Höjdestrand, E. (1997). *Det vedervärdiga videovåldet*. Doktorsavhandling. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis Studia Sociologica Upsaliensia 44.
- Internet World Stats (2007). *Usage and Population Statistics*. Tillgänglig 19 november, 2007, på <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
- Johnson, T. J. och Kaye, B. K. (2004). Wag the Blog: How Reliance on Traditional Media and the Internet Influence Credibility Perceptions of Weblogs among Blog Users. *Journalism and Mass Communication Quarterly*. Autumn 2004, Vol. 81, Nr 3. s. 622-642.
- Jones, S. (1999). Studying the Net. I Jones, S. (Red.), *Doing Internet Research. Critical Issues and Methods for Examining the Net*. Thousands Oaks: Sage Publications.
- Justis- og politidepartementet. (1999). *Ytringsfrihed bør finde Sted*. Oslo: Norges offentlige utredninger (NOU) 1999:27.
- Jönsson, B. och Rehman, K. (2000). *Den obändiga söklusten*. Stockholm: Brombergs.
- Kalathil, S. och Boas, T. C. (2003). *Open Networks, Closed Regimes: The Impact of the Internet on Authoritarian Rule*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace/Brookings Institution.
- Karlberg, M. och Mral, B. (1998). *Heder och påverkan. Att analysera modern retorik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Klein, B. (2002). Internet Data Quality: Perceptions of Graduate and Undergraduate Business Students. *Journal of Business & Management*. Vol. 8. Nr 4, s. 425-453.
- af Klintberg, B. (2005). *Glitterspray och 99 andra klintbergare*. Stockholm: Atlantis.
- Klobas, J. (2006). *Wikis: Tools for Information Work and Collaboration*. Oxford: Chandos Publishing Limited.
- Landow, G. (1997). *Hypertext 2.0. The Convergence of Contemporary Critical Theory and Technology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Leth, G. och Thurén, T. (2000). *Källkritik på Internet*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. Rapport 177.
- Leuf, B. och Cunningham, W. (2001). *The Wiki Way: Quick Collaboration on the Web*. Boston: Addison-Wesley.
- Lindqvist, S. (1999). *Nu dog du. Bombernas århundrade*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Linell, P. (1998). *Approaching Dialogue: Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Liotard, J-F. (2002). *The postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Löw, H. (1998). *Nazismen i Sverige 1980-1997*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Mattus, M. (2005). *De länkade orden. Yttrandefriheten och den hypertextuella dialogen på Internet*. Licentiatavhandling. Linköpings universitet. SIC 43. Linköping: UniTryck.
- McLuhan, M. (1999). *Media: Människans utbyggnader*. Stockholm: Norstedt.
- McQuail, D. (1994). *Mass Communication Theory*. London: Sage Publication.
- McQuail, D. (2005). *McQuail's Mass Communication Theory*. London: Sage Publication.
- Mediegrundlagsutredningen. (2001). *Yttrandefrihetsgrundlagen och Internet*. Stockholm: Statens offentliga utredningar (SOU) 2001:28.
- Merriam, S. B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Mill, J. S. (1978). *On Liberty*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc.
- Mill, J. S. (1995). *Om friheten*. Lund: Natur och Kultur.
- Mitra, A. och Cohen, E. (1999). Analyzing the Web. I Jones, S. (Red.), *Doing Internet Research. Critical Issues and Methods for Examining the Net*. Thousands Oaks: Sage Publications.
- Mitra, A. (2002). Trust, Authenticity, and Discursive Power in Cyberspace. *Communication of the ACM*. Mars 2002, Vol. 45. Nr 3.

- Morley, D. (1999). Postmodernismen – ett utkast. I Curran, J., Morley, D. och Walkerdine, V. (Red.), *Samtidskultur och kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
- Nationalencyklopedin (1997/1998). CD-rom version 2.0. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- Nationalencyklopedin (2005). On-line version. Tillgänglig maj/juni, 2005, på <http://www.ne.se>
- Nationalencyklopedin (2007). On-line version. Tillgänglig augusti/september, 2007, på <http://www.ne.se>
- Negroponte, N. (1995). *Leva digitalt*. Stockholm: Bonniers.
- Nord, L. (2002). *IT och demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordicom. (2007). *Nordicoms-Sveriges Internet barometer 2006*. Medienotiser. Nordicom-Sverige. Göteborgs universitet. Tillgänglig december, 2007, på http://www.nordicom.gu.se/common/publ_pdf/252_Internetbarometer2006.pdf
- Näslundh, C. (2001). Homo zappiens. *Datorn i utbildningen, datapedagogisk tidskrift för svensk skola*. Nr 5. Tillgänglig 10 september, 2005, på <http://www.diu.se>
- Ong, W. J. (1991). *Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet*. Göteborg: Anthropos.
- Pargman, D. (2000). *Code begets community: On social and technical aspects of managing a virtual community*. Doktorsavhandling. Linköpings universitet: Linköping Studies in Art and Science nr 224.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. London: Sage
- Scheuermann, L. och Taylor, G. (1997). Netiquette. *Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy*. Vol. 7, nr 4, s. 269-273.
- Sharf, B. F. (1999). Beyond Netiquette, The ethics of Doing Naturalistic Discourse Research on the Internet. I Jones, S. (Red.), *Doing Internet Research. Critical Issues and Methods for Examining the Net*. Thousands Oaks: Sage Publications.
- Sideri, K. (2004). Questioning the Neutrality of Procedural Law: Internet Regulation in Europe through the Lenses of Bourdieu's Notion of Symbolic Capital. *European Law Journal*. Vol. 10. Nr 1. s. 61-86.

- Sjöstedt, G. och Stenström, P. (2002). *Vilseledning på Internet*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. Rapport 183.
- Stigmar, M. (2002). *Metakognition och Internet – om gymnasieelevers informationsanvändning vid arbete med Internet*. Doktorsavhandling. Acta Wexionensia, nr 15. Växjö: Växjö University Press.
- Strömberg, H. (1999). *Tryckfrihetsrätt*. Lund: Studentlitteratur.
- Sturges, P. (2002). Remember the human: the first rule of netiquette, librarians and the Internet. *Online Information Review*. Vol. 26, nr 3, s. 209-216.
- Suler, J. R. (2004). The online Disinhibition Effect. In *The psychology of Cyberspace*. Tillgänglig 11 november, 2007, på <http://www-usr.rider.edu/~suler/psyber/disinhibit.html> (artikeln först publicerad 2001).
- Sundén, J. (2002). *Material Virtualities. Approaching Online Textual Embodiment*. Doktorsavhandling. Linköpings universitet: Linköping Studies in Art and Science nr 257.
- Svedjedal, J. (2004). *Tänkta världar*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket (1998). Stockholm: Nordstedts.
- Svenska datatermgruppen. (2005). *Ordlista*. Version 23. Tillgänglig 9 juni, 2005, från <http://www.nada.kth.se/dataterm/rek/.html>
- Svenska datatermgruppen. (2007). *Ordlista*. Version 27. Tillgänglig 1 oktober, 2007, på <http://www.nada.kth.se/dataterm/rek.html>
- Svenska FN-förbundet. *FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna* (antagna 1966). Stockholm.
- Taylor, M. C. och Saarinen, E. (1996). *Imagologies, Media Philosophy*. London och New York: Routledge.
- Thompson, J. B. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Cambridge: Polity press.
- Thurén, T. (2000). Internet som journalistiskt verktyg. I Hvitfelt, H. och Nygren, G. (Red.), *Medievärlden 2020*. Lund: Studentlitteratur.
- Thurén, T. (2003). *Sant eller falskt? Metoder i källkritik*. Krisberedskapsmyndighetens (KBM:s) utbildningsserie 2003:7.

- Tseng, S. och Fogg, B. J. (1999a). Credibility and Computing Technology. *Communication of the ACM* 42. 5: 39-44.
- Tseng, S. och Fogg, B. J. (1999b). The Elements of Computer Credibility. Bidrag till *SIGCHI conference on Human factors in computing systems*. s. 80-87 New York: ACM Press.
- Tyner, K. (1998). *Literacy in a Digital World. Teaching and Learning in the Age of Information*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Watson, J. och Hill, A. (2000). *Dictionary of Media & Communication Studies*. London: Arnold.
- Weckert, J. och Adeney, D. (1997). *Computer and Information Ethics*. Westport: Greenwood Press.
- Veen, W. och Vrakking, B. (2006). *Homo zappiens: Growing up in a digital age*. London: Network Continuum Education.
- Weibull, L. (2001). Litar vi på massmediernas innehåll? I Holmberg, S. och Weibull, L. (Red.), *Land, Du välsignade? SOM-undersökningen 2000*. SOM-rapport 26. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Wertsch, J. V. (1991). *Voices of the Mind. A Sociocultural Approach to Mediated Action*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Westlund, O. (2006). Medieförtroendets betydelse. I Holmberg, S. och Weibull, L. (Red.), *Du stora nya värld: Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle: SOM-undersökningen 2005*. SOM-rapport 39. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.